

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ – СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА СПЕЦИЈАЛНА ЕДУКАЦИЈА
И РЕХАБИЛИТАЦИЈА

ВКЛУЧУВАЊЕ НА УЧЕНИЦИ СО ПОПРЕЧЕНОСТ ВО СПОРТ
И СПОРТСКИТЕ АКТИВНОСТИ НА УЧИЛИШТАТА

- магистерски труд -

Кандидат:
Магдалена Лекооска

Ментор:
проф. д-р Наташа Станојковска-Трајковска

Скопје, 2024

Одбрана на магистерски труд со наслов:

„Вклучување на ученици со попреченост во спорт и спортски активности во училиштата“

Кандидат:

Магдалена Лекооска

Комисија за одбрана на магистерски труд:

Проф. д-р Наташа Станојковска-Трајковска

Проф. д-р Оливера Рашиќ-Цаневска

Проф. д-р Жикица Тасевски

Ден на одбрана:

13. VI 2024 г.

Им благодарам на мајка ми и семејството за љубовта и поддршката.

Благодарност од срце до сите спортски работници и професори кои ми ги отворија патиштата во животот.

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	4
ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	6
1. ОБРАЗОВАНИЕ.....	6
1.1. Основно образование за деца со попреченост	11
1.1.1. Редовни основни училишта.....	14
1.1.2. Инклузија на децата со попреченост во рамките	15
на редовните основни училишта.....	15
1.1.3. Посебно основно образование	17
1.2. Поим за инклузивно образование	25
1.2.1. Зошто инклузивно образование?.....	27
1.2.2. Клучни елементи во инклузивното образование	29
1.3. Од интеграција до инклузија	31
1.4. Бариери што го отежнуваат пристапот до инклузивното образование на децата со попреченост	35
2. ВИДОВИ ПОПРЕЧЕНОСТ И ТЕШКОТИИ	35
3. ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВОСПИТАНИЕ	37
4. ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	44
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА	44
4.1. Правна регулатива.....	48
4.2. Правилници	51
4.3. Други документи	53
4.4. Резиме на областите на политиките опфатени со стратегијата	54
и клучните правци на дејствување	54
5. ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	61
ВО ЕВРОПСКИОТ ОБРАЗОВЕН КОНТЕКСТ	61
5.1. Инклузивно образование во Шведска	61
6. УНАПРЕДУВАЊЕ НА СПОРТОТ ЗА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ	64
6.1. Спортот и физичка активност на лицата со попреченост на ниво на Европска Унија	68
6.2. Состојбата во Р Северна Македонија со спорт.....	71
и физичка активност на лицата со попреченост	71
7. РЕЛЕВАНТНИ ЕМПИРИСКИ ПРАШАЊА.....	73

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ.....	75
1. Предмет на истражување	75
2. Цел на истражување.....	75
3. Задачи на истражувањето	75
4. Хипотези.....	77
7. Популација и примерок на истражување	78
8. Етика во истражувањето.....	79
АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА ПОДАТОЦИТЕ	81
ЗАКЛУЧОК И ДИСКУСИЈА	96
ПРЕПОРАКИ.....	100
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	102
Иструменти.....	108

Апстракт

Магистерскиот труд со наслов „Вклучување на ученици со попреченост во спорт и спортските активности на училиштата” има за цел да утврди дали и колку се вклучени учениците со попреченост во спортски активности во училиштата и како тие влијаат на нивниот раст и развој. Во исто време истражувањето има за цел да утврди колку се информирани спортските работници за можностите на учениците со попреченост и каков е нивниот став за работа со нив.

Истражувањето е спроведено со помош на прашалници конструирани за потребите на ова истражување и протокол за спроведување на фокус група. Од презентираниите податоци може да заклучиме дека одговорите и исказите од фокусните групи ни ги потврдијаат предизвиците и потребите поврзани со вклучувањето на учениците со попреченост во спортски активности. За да се подобри оваа област, потребни се подобри услови и ресурси во училиштата, поддршка и обука за учителите и тренерите, како и поголема свест и разбирање од заедницата во целост. Само со совпаѓање и соработка меѓу сите актери може да се креира подобра и инклузивна средина за учениците со попреченост во спортски активности.

Клучни зборови: спорт, спортски активности, ученици со попреченост

ВОВЕД

Раниот детски развој е критички важен период за формирање на личноста на детето. Токму тој период, кога мозокот најмногу се развива, е клучен за когнитивните и некогнитивните способности со кои ќе се стекне детето.

Инклузивното образование е процес со кој се излегува в пресрет и се одговара на различните потреби на децата, младите и возрасните преку зголемување на учеството во учењето, во училиштето и во заедницата. Инклузивното образование подразбира дека сите деца се вклучени и се прифатени, со особено внимание на децата коишто може да бидат маргинализирани, дискриминирани или исклучени од образовниот систем. Тие, без оглед на нивните потенцијали или слабости во некои области, се вклучуваат во редовните одделенија и им се обезбедуваат соодветни услови за учење, напредување и учество во животот на училиштето. Основна цел на инклузијата е поттикнување развој на сите деца. Токму образованието е еден од најефективните начини за прекинување на кругот на дискриминација со која често се соочуваат децата со попреченост и нивните семејства.

Образовниот асистент се грижи за детето само во текот на наставата и му помага на детето за време на наставата да ги совлада и да ги научи наставните содржини. Исто така му помага на детето со попреченост да се адаптира во училишната средина, но и врсничката средина да го прифати детето со попреченост, да поттикне емпатија кај нив со еден хуман пристап што ќе го негуваат и понатаму во животот. На тој начин уште од мали нозе децата се поттикнуваат и се менува свеста за еден однос со прифаќање и инклузија на лицата со попреченост.

Има широк спектар стратегии што се од посебно значење, па затоа се препорачува колку што е можно повеќе нивното користење во образованието. Стратегиите имаат различно значење и различно се опишуваат, но сите водат кон една цел, а тоа е да ги потпомогнат и олеснат поучувањето и учењето и да дадат друг пристап во совладувањето на тешкотиите со кои се среќаваат учениците и наставниците во текот на образовниот процес. Тие се опишани како планирање со широка формулација и комбинации, односно со интегриран збир од избори и насоки што доведуваат до успех, до постигнување одредена цел, олеснување и до подобри резултати што траат подолго време.

Но сите деца не учат на ист начин, секое дете има посебни предзнаења, посебни можности и на секое дете му е потребен посебен пристап за усвојување на знаењата. Некои деца се среќаваат и со тешкотии во учењето, па кај нив, со примена на посебни адаптирани и модификувани методи, може да се постигне успех и во полето на коешто се чувствува тешкотијата. Активните наставни стратегии за учење и поучување во инклузивната училишница ќе им обезбедат на учениците со посебни потреби аудитивна и визуелна поддршка, усвојување и меморирање податоци преку повторување, кооперативно учење, метакогнитивна структурираност, усно и писмено изразување, усвојување на општествени вештини, поттикнување на креативноста, одржување на вниманието и мотивација, олеснување на комуникативните вештини на учениците, фокусирање и интеракција.

Вредностите и ставовите на инклузивниот наставник се од суштинско значење за инклузивното образование. Добро обучените и поддржани наставници кои соработуваат со училишниот инклузивен тим и кои се мотивирани влијаат врз пристапот, учеството и успехот на сите деца, а особено на децата со посебни образовни потреби на кои им треба дополнителен поттик и поддршка за да дојдат и да останат в училиште, а потребно е и да развиваат колаборативна училишна култура.

ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. ОБРАЗОВАНИЕ

Уставот на РМ го гарантира правото на образование на сите граѓани и утврдува дека „образованието е достапно на секого под еднакви услови“¹.

Правата и обврските на граѓаните во поглед на образованието, се дополнително определени со одделни закони за секој од трите степени на образование: основно, средно и високо. Основното образование е регулирано со Законот за основното образование².

Законот за основно образование, Концепцијата за инклузивно образование и ред други национални документи се изработени во согласност со Концепцијата за правата на лицата со попреченост и препораките.

Член 2 став 1 од овој Закон ја потврдува уставната одредба дека „секое дете има право на основно образование“. Член 6 предвидува дека државата мора да обезбеди „соодветни услови“ и „индивидуална помош“ за „учениците со посебни образовни потреби“. Овие одредби се чини дека ги одразуваат одредбите на КПЛП (Конвенција за правата на лицата со попреченост), но од друга страна, член 10 од Законот предвидува дека „учениците со посебни образовни потреби“ своето основно образование го стекнуваат во „посебни основни училишта или во посебни паралелки при редовните основни училишта“.

Оваа контрадикторност не ја разрешува ниту член 51 од Законот, кој се однесува на запишувањето деца во основните училишта: став 1 дава право на родителите на деца со попреченост (т.е. со посебни образовни потреби) да го запишат своето дете во редовно основно училиште, „освен во случаите кога посебните образовни потреби на детето се такви што тоа треба да следи настава во посебно основно училиште“.

Концептот на инклузивното образование е прецизиран во член 11 од Закон за основно образование од 2019 година, каде стои „Основното образование е институционално, кадровски и содржински организирано на начин кој поддржува инклузија на сите деца во редовното основно образование.“

¹ Член 44 од Уставот на Република Македонија (17 ноември 1991 година, бр. 08-4642/1)

² Закон за основното образование, „Сл. весник на РМ“, бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15, 98/15, 145/15, 30/16, 127/16 и 67/17

Инклузивното образование е процес кој ги зема предвид различните индивидуални потреби за развој на учениците, давајќи еднакви можности за остварување на основните човекови права за развој и квалитетно образование.

Инклузивното образование од ставот (2) на овој член, вклучува промени и прилагодувања на наставната содржина, пристапот, структурите и стратегиите, за учениците со попреченост, со заедничка визија и убедување дека државата има обврска да обезбеди образование за сите деца. Инклузијата на сите деца во редовното основно образование се дефинира со Концепција за инклузивно образование, која ја донесува министерот на предлог на Бирото и истата се објавува на интернет страниците на Министерството за образование и наука и Бирото.

Инфраструктурата, индивидуализираната поддршка, наставниот план и програма во основното образование, се разумно прилагодени според индивидуалните потреби на ученикот.

Разумно прилагодување од ставот (5) на овој член, претставува изменување и приспособување на условите за воспитание и образование во одреден случај, што не предизвикува несразмерно или непотребно оптоварување на училиштето, а е со цел обезбедување на уживањето или остварувањето на сите човекови права и слободи на учениците со попреченост на еднаква основа со другите.

Пристапност до инфраструктурата и услугите подразбира преземање мерки кои осигуруваат дека учениците со попреченост имаат пристап, на еднаква основа со другите, до физичкото опкружување, транспортот, информациите и комуникацијата, вклучувајќи информатички и комуникациски технологии и системи во основното училиште³.

Оваа недореченост на правната рамка во поглед на правото на запишување ученици со попреченост во редовното основно образование остава можност за „исклучување“ на децата со попреченост „од општиот образовен систем“, што претставува недоследност во примената на КПЛП.

Средното образование главно е регулирано со Законот за средно образование⁴, кој е далеку порестриктивен во смисла на инклузијата на ученици

³ Закон за основно образование „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр.161/19 и 229/20

⁴ Закон за средното образование, „Сл. весник на РМ“, бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010,

со попреченост: учениците со попреченост (т.е. со посебни образовни потреби) не се воопшто спомнати во одредбите што се однесуваат на запишување ученици во редовното средно образование, како: член 33, став 1 што се однесува на упис во гимназиско образование или член 34, став 1 што ги пропишува условите за упис во средното стручно образование. Дополнително, член 40, став 1 предвидува дека „во средното образование за ученици со посебни образовни потреби се вклучуваат ученици што се евидентирани и распоредени според видот и степенот на пречките во развојот“. Вклучувањето на учениците со пречки во развојот во редовно средно образование беше дадено како можност од секогаш и голем број ученици со пречки во развојот успешно го завршиле своето средно образование во инклузивниот образовен процес.

Состојбата во поглед на инклузијата на младите со попреченост во високото образование е уште позагрижувачка, иако Законот за високото образование⁵ содржи одредба која експлицитно забранува дискриминација по основ на „инвалидност“ (член 108 став 4). Предвидена погодност за студентите со попреченост е ослободувањето од обврската за партиципација на јавните високошколски установи, за што се обезбедуваат средства од државниот буџет (член 87 став 3). На самите високошколски установи во своите статuti им се остава можност да предвидат и дополнителни погодности, меѓу другото, за студентите со попреченост (член 150 став 4). Но од друга страна, пристапноста на објектите и внатрешните простории на високошколските установи, учебниците и материјалите, како и начинот на кој се изведува наставата не се предвидени во условите за основање и акредитирање високошколска установа. Исто така, ниту МОН ниту друга државна институција (пример, Државниот завод за статистика) не води евиденција за застапеноста на студентите со попреченост во високото образование во земјата.

Предучилишното образование е регулирано со Законот за заштита на децата⁶ и е под надлежност на МТСП. Еден од облиците на заштита на децата предвидени во член 7 од Законот, меѓу другото, е „згрижување и воспитание на

116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016, 67/2017, 64/2018 и 229/2020

⁵ Закон за високото образование, „Службен весник на РМ“, број 35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/10, 17/11, 51/11, 123/12, 15/13, 24/13, 41/14, 116/14, 130/14, 10/15, 20/15, 98/15, 145/15, 154/15, 30/16 и 127/2016

⁶ Закон за заштита на децата, „Службен весник на РМ“, број 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18, 104/2019, 146/19, 275/19 и 311/20

децата од предучилишна возраст“. Законот обезбедува јасна и прецизна обврска на детските градинки (преку кои се остварува згрижувањето и воспитанието на децата од предучилишна возраст) да обезбедат прием на деца со попреченост. Имено, член 60 став 9 предвидува дека „органот на управување на детската градинка посветува внимание и ги следи состојбите во однос на приемот на децата со пречки во развојот, односно за социјално-економските услови во семејството“. Член 64 став 4 дава можност за намалување на вкупниот број деца во една група за две деца, доколку во неа се вклучи „едно дете со лесни пречки во менталниот развој или телесна попреченост“. Член 65 став 2 разјаснува дека во оваа категорија спаѓаат „слепи и слабовидни деца, глуви и наглуви деца, деца со пречки во говорот, деца со телесна инвалидност, како и деца со тешкотии во однесувањето и личноста“. Став 3 од истиот член дозволува приспособување на програмите за децата со попреченост вклучени во редовните групи во детските градинки, додека став 4 предвидува и формирање „посебни групи“ за децата со „умерена попреченост во менталниот развој или физичка попреченост“.

Наспроти инклузивното законско решение, во практика градинките се судираат со недоволен капацитет да излезат в пресрет на децата со попреченост, и во смисла на бројот на вработени и во смисла на нивната обученост. Исто така одредени студии покажуваат дека градинките не располагаат со потребните физички услови и дидактички средства за работа со деца со попреченост.⁷

За илустрација може да послужи податокот дека во 2016 година, во детските градинки биле згрижени 34 386 деца, од кои само 174, или приближно 0,5 проценти, биле деца со попреченост.⁸

Во времето на подготовка на овој извештај, привршува процесот на усвојување на новата Сеопфатна стратегија за образование 2018- 2025, која ги утврдува клучните приоритети на идните јавни образовни политики. Еден од петте приоритети во овој документ е „подобрување на инфраструктурата на образовниот систем, вклучително градбите, опремата, наставните и супортивните технологии, со цел да се обезбеди пристојна средина за учење во целина и вклучување на учениците и студентите со посебни образовни потреби“.

⁷ Пример: Извештај од истражување за процесот на инклузија во предучилишните установи во Општина Карпош, Отворете ги прозорците, 2016.

⁸ Државен завод за статистика, Установи за згрижување и воспитание на деца – детски градинки – центри за ран детски развој – 2016 година.

Некои од клучните мерки предвидени за поттикнување на инклузивноста се наведени подолу во текстот.

Се предвидува најмалку 20 детски градинки да бидат целосно инклузивни, односно да бидат физички пристапни и да располагаат со специјално едуцирани лица рехабилитатори и логопед во стручниот тим. Ќе бидат изработени приспособени дидактички материјали „за деца со најмалку три вида попреченост“ на сите наставни јазици. Во првата година од спроведувањето на стратегијата ќе биде усвоена „процедура за носење одлуки за вклучување/невклучување деца со пречки во развојот во редовните градинки/групи“.

Во основното образование, најмалку 10 основни училишта ќе бидат целосно пристапни и ќе биде воспоставен „систем за поддршка на учениците со посебни образовни потреби“, вклучувајќи ефективно и ефикасно државно финансирање на јавните основни училишта. Предвидени се интензивни мерки за обуки на наставниците (најмалку 70 проценти ќе бидат обучени за работа со ученици со попреченост) и стручните тимови, кои ќе се оспособат за водење на инклузивните училишни тимови.

Слични мерки се предвидени во областа на средното образование, каде што се очекува најмалку пет училишта да бидат целосно пристапно екипирани за инклузивна настава. Планирано е да се воспостави „механизам за вклучување на децата со посебни образовни потреби во редовното средно образование“, што значи дека ќе се работи на подобрување на законската рамка за упис во редовното средно образование.

Мерките за подобрување на пристапноста во високото образование главно се насочени кон:

- подобрување на пристапноста на високообразовните институции и студентските домови и
- воспоставување правна рамка за учење на далечина (distance learning).

Исто така се предвидени мерки за подобрување на неформалното образование и образованието за возрасни, како што е приспособување на програмите за обука и овозможување услови за изведување обука за лица со попреченост во согласност со приспособените програми.

1.1. Основно образование за деца со попреченост

Република Северна Македонија имаше дуален систем на образование кој нудеше можност изборот да го направат родителите, односно според препораките од комисијата за оцена на специфичните потреби на лица со пречки во физичкиот, односно психичкиот развој, врз основа на процената детето да го упатат во посебно училиште, односно посебни паралелки во редовно училиште.⁹

Според член 6 од Законот за основното образование од 2008 година¹⁰, за учениците со посебни образовни потреби се обезбедуваат соодветни услови за стекнување основно воспитание и образование во редовните и посебните основни училишта. Овие ученици имаат право и на индивидуална помош за стекнување на основното образование и воспитание. Родителот има право детето со посебни образовни потреби да го запише во редовно основно училиште, освен во случаите кога посебните образовни потреби на детето се такви што тоа треба да следи настава во посебно основно училиште. Во посебни основни училишта и посебни паралелки при редовните училишта се едуцираат ученици со пречки во психичкиот развој, како и ученици со аутизам. За учениците со посебни образовни потреби се обезбедуваат соодветни услови за стекнување основно воспитание и образование во редовните и посебните основни училишта и имаат право и на индивидуална помош за стекнување на основното образование и воспитание.

За успешна транзиција на сите нивоа на образование, неопходна е добро организирана рана интервенција. Семејно ориентирана рана интервенција, значи добра подготовка за вклучување на децата со попреченост во воспитно-образовниот систем.

Во моментот има голема бројка на деца со попреченост кои не се вклучени во раната интервенција. Најмногу од нив живеат во рурални средини и потекнуваат од маргинализирани, социјално исклучени групи.

Семејноориентираната рана интервенција ќе подразбира вклучување на децата од целата територија на Република Северна Македонија. Во

⁹ Трајковска-Станојковска Н. (2020), ПРАВНО МИСЛЕЊЕ, Образование на лица со попреченост. Хелсиншки комитет за човекови права, Проект финансиран од Европската Унија, Скопје.

¹⁰ Закон за основното образование.

прогресивниот пристап на семејно ориентирана пракса, практичарите ги сметаат родителите како еднакви партнери и неопходни соработници со цел да добијат поддршка и да го подобрат развојот на детето. Интервенцијата е секогаш индивидуализирана, флексибилна и одговара на потребите на детето и семејството. Овие услуги вообичаено ги дава ран интервенционист или некој друг давател на услуги и се изведуваат во домот или средината за детска нега ако детето добива нега надвор од домот. Раната интервенција дава поддршка и ресурси со цел да им помогне на членовите на семејство и негувателите да го подобрат учењето и развојот на детето преку секојдневните можности за учење. За обезбедување на услугите се креира индивидуален семеен план за услуги (ИСПУ). По третата година, овој ИСПУ може да премине во ИОП (индивидуален образовен план). Услуги за новороденчиња и мали деца со попреченост и нивните семејства можат да се испорачаат на неколку начина.

Во трансдисциплинарните тимови постои обемна соработка која бара од членовите на тимот да ги разберат индивидуалните улоги во тимот, да имаат познавање од различни дисциплини, како и подготвеност да даваат услуги за рана интервенција.

Интензивната соработка на членовите на тимот во трансдисциплинарниот модел води кон препуштање на улоги, што е клучна компонента во овој модел. Препуштањето на улоги се случува кога членовите на тимот ги препуштаат некои од нивните директни и специфични за дисциплината услуги на еден обезбедувач на рана интервенција. Препуштањето на улогите е компилација на проширување на улогите, обогатување, зголемување, размена и поддршка. Дел од тимот за рана интервенција може да бидат специјални едукатори и рехабилитатори, окупациони терапевти, физиотерапевти, логопеди и социјални работници. Важна задача пред нас како држава е добра организација на системот за рана интервенција. Треба да прифатиме најдобар модел кој ќе биде приспособен на националниот контекст, користење на компетенциите на секој од нив и охрабрувањето за поголема меѓусебна соработка. Значаен дел во сеопфатното инклузивно образование е транзицијата и добра координација помеѓу предучилишните установи, основното и средното образование. Патот на секое дете со попреченост треба да го следи и соодветно портфолио со кое во секое следно скалило прецизно ќе се знае која е појдовната точка. Треба да има проток на информации и подготовка

на средината пред вклучување на секое дете со попреченост на кое било ниво од воспитно-образовниот систем. Сите средношколци со попреченост кои имаат капацитет за академски постигнувања треба да бидат информирани со можностите што ги нудат високо образовните институции и да бидат мотивирани најдобро да ги реализираат своите функционални можности. Секој универзитет треба да вложи напор за креирање инклузивна култура и пристап до институции и информации. УКИМ, како универзитет со најголем број млади со попреченост, својот студентски сервис за студенти со попреченост го планира за реализација на овие цели. Во моментов мал број средношколци со попреченост се одлучуваат за полагање државна матура, а со тоа немаат можност за вертикална проодност. Мотивирањето за повисоки постигнувања треба да биде цел во следниот период. Земајќи го предвид националниот контекст и можноста за користење на искуството и експертизата на академскиот кадар што работи на полето на специјална едукација и рехабилитација, треба во континуитет да се применува метод на подучување. Шареноликоста на функционалните можности на децата со попреченост, како и присуството на деца со попреченост во различен број во секое одделение и училиште и индивидуалноста во развојот на секој ученик, бара постојано стручно методско-дидактичко насочување во работата на наставниците. Мораториумот за функционирање на посебните училишта, како и посебните паралелки при редовните училишта, како и неподготвеноста на терен на сите нивоа за прием на сите деца со попреченост, не гарантира најповолни услови за стекнување академски занаења, раст и развој на секое дете. Постоенето политичка желба, како и експертската поддршка се во насока на инклузивно образование и инклузивно општество, но треба да се преиспитаат потенцијалите на нашиот образовен систем, компетенциите што ги поседуваат наставниците, буџетската рамка за овозможување на условите за поддршка на инклузивното образование. Во таа насока треба да се разгледа динамиката со која ќе се трансформираат институциите.

Инклузијата во образованието во Република Северна Македонија е регулирана со Законот за основно образование, донесен во август 2019 година, каде една од целите е обезбедување целосен опфат во воспитно-образовниот процес и задоволување на разновидните потреби на сите ученици преку обезбедување суштинско учество на сите ученици во него. Законот се темели на

начелата за најдобар интерес и целосен развој на ученикот и еднаквост, достапност, пристапност и инклузивност во образованието. За прв пат во нашата земја имаме Закон за основно образование во кој се нагласува дека основното образование е институционално, кадровски и содржински организирано на начин кој поддржува инклузија на сите деца во редовното основно образование.

Едукацијата на овие лица во последно време предизвика мошне ангажирано внимание и дискусија на национален и на меѓународен план. Во врска со едукацијата на лицата со лесни пречки во развојот постојат следните гледишта:

- лицата со лесна интелектуална попреченост да се сместат во одделенија во редовните училишта заедно со другите деца, но да се извршат сериозни подготовки и исполнување на голем број услови, бидејќи во спротивно ќе се појават следниве последици:
 - пречки за унапредување на наставата, за забрзување на процесот на учењето и за осовременување на наставата со другите деца, а тоа би предизвикало отпор на родителите и училиштето;
 - поради објективните можности за следење на редовната настава на децата со лесна интелектуална попреченост, во поголема мера би заостанувале и не би можеле да ги развијат своите индивидуални потенцијали;
 - би дошло до повисок степен на дезинтеграција на личноста поради објективните тешкотии во остварувањето неопходна интервенција со средствата;
 - би дошло до застој во унапредувањето на методиката на работа со овие деца;
 - Би дошло до поголема ограниченост на минливоста на овие деца во редовниот систем на насоченото образование поради нивната целосна неактивна подготвеност.¹¹

1.1.1. Редовни основни училишта

Резултатите на многубројните медицински, психолошки, педагошки и социолошки истражувања го идентификуваат и потврдуваат фактот дека

¹¹ Јачова З. *Инклузивното образование на децата со посебни образовни потреби во Република Македонија*. Дефектолошка теорија и практика.

фокусот на заштитната, превентивната, хабилитациската и воспитно-образовната дејност со деца со попреченост треба да се премести во редовното училиште.

Основен предуслов за остварување на овој императив на времето е ангажирање општи и специјализирани едукаторски и рехабилитаторски профили во основното училиште.

Разбирливо е од редица оправдани причини дека потребите за специјално едукаторски и рехабилитаторски кадри што треба да се вклучат во редовниот воспитно-образовен систем не можат да се задоволат преку ноќ, но исто така разбирлив е и императивот за итно започнување со таа практика.

Со оглед на фактот што во редовните основни училишта во Република Македонија не се вработени рехабилитатори, нужно се констатира дека потребите од вакви кадри се акутни.

Според Националната стратегија за развој на образованието 2005 - 2015 година, кога станува збор за инклузијата на децата со попреченост во редовните основни училишта се нагласува дека треба задолжително да се вклучи специјален едукатор како член на стручниот тим.¹²

1.1.2. Инклузија на децата со попреченост во рамките на редовните основни училишта

Инклузија е процес на вклучување деца што имаат посебни потреби во развојот и деца што немаат посебни потреби во развојот, а се на иста возраст, во средина каде што учат и играат.

Децата со пречки во развојот имаат исти основни физиолошки, социјални и емоционални потреби како и другите деца.

Вклучувањето во редовните училишта ќе им овозможи рамноправен однос од страна на општеството. Гетоизирањето ја продлабочува болката што ја чувствуваат тие и нивните најблиски, а останатите ги остава посиромашни за една многу важна работа во животот, да дадат дел од својата љубов и хуманост на децата со попреченост. Етикетирањето на учениците со посебни потреби треба што побрзо да се надмине.

¹² Министерство за образование и наука, Национална стратегија за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015, Скопје, 2006.

Така со право англискиот писател Пол Видлеин оди дотаму и тврди: *Етикетирањето на децата може да предизвика многу поголеми проблеми во учењето од која било друга активност што ќе ја преземат наставниците.*

Кога ќе се рече дека едно дете има одредени пречки, тогаш автоматски вниманието се фокусира на една општа особина или состојба, а останатото се потиснува. Ваквото стереотипно гледање на проблемот води кон симнување на прагот за очекувањата што може детето да ги постигне.¹³

Многу наставници се однесуваат премногу заштитнички кон овие деца. Се разбира дека внимателниот однос треба да биде одлика во наставата, но секогаш треба да се внимава на опасноста од потценување на детските можности. Честопати желбата да им се помогне и да се заштитат овие деца доведува до значително намалување на образовната програма, и таа не претставува ниту предизвик ниту стимулација.

Наставниците треба за цело време да ги следат активностите на учениците за не почувствуваат конфузност и збунетост. На тој начин ќе можат да оценат кои активности да ги стимулираат.

Значајно е да се сфати дека оптимизмот е основа за успешно изведување на наставата, особено со ученици кои имаат одредени пречки во развојот, а со тоа имаат и посебни образовни потреби. За да се влијае врз намалувањето на тешкотиите на кои се наидува за време на наставата, наставникот треба да ја познава сложената мрежа на односи кои позитивно или негативно влијаат на овој проблем: однос дете-дете, дете-наставник, родител-наставник. Ученикот треба да стекне голема доверба кај наставникот, да се има обострана почит. Наставникот да верува во вредностите на ученикот, а ученикот во наставникот. Да се поттикнат децата (соучениците) на заемна почит, да се поттикнат да си помагаат едни на други.

Наставниците треба со својот однос да ги охрабрат децата да им помагаат на децата со посебни потреби. Родителот партнер е концепт што се чини сè повеќе го зајакнува својот кредибилитет. Укажувањата на тоа дека родителот поседува корисни информации за своето дете, можат да бидат од голема помош за наставникот. Само родител што ја сфатил и ја прифатил состојбата на своето

¹³ Јордановска, Ж. Ценевска З. О. - ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ РАБОТА СО УЧЕНИЦИ СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ, Министерство за образование и наука ПРОЕКТ ЗА МОДЕРНИЗАЦИЈА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

дете со посебни образовни потреби, може да му помогне и да биде успешен партнер со наставникот во решавањето на сите препреки што ќе се појават.¹⁴

Наставниците од редовните училишта се една важна група од редот на професионалците инволвирани во инклузивниот процес, па оттука јасно е значењето на нивното мислење во врска со инклузијата на децата со посебни образовни потреби и нејзината успешност. Како што утврдиле Soodak, Podell и Lehman, наставниците со позитивен став кон инклузијата покажуваат повисока стапка на соработка, ефикасност и диференцијација на наставата¹⁵

1.1.3. Посебно основно образование

Воспитно-образовниот процес во Основното училиште со ресурсен центар „Д-р Златан Сремец“ – Скопје се остварува според наставните планови и програми за деветгодишното посебно основно образование за ученици со пречки во психичкиот развој, мултихендикеп и аутизам.

Врз основа на наставните планови и програми изработени од страна на Бирото за развој на образованието, наставниците специјални едукатори и рехабилитатори пред почетокот на учебната година изработуваат годишни и тематски планирања по сите наставни предмети и за воннаставните и слободни ученички активности. Притоа, поради структурата на учениците во училиштето, како и нивните индивидуални можности и способности, дефектолозите ги адаптираат и приспособуваат одобрените НПП од БРО за деветгодишно основно образование.¹⁶

Од 2015 година, училиштето поседува верификација за паралелки наменети за ученици со аутистичен спектар на нарушување.

Наставата во училиштето од I до IX одд. ги опфаќа сите наставни предмети што се застапени во наставниот план и програма дадени од МОН и БРО.

Наставата се одвива со примена индивидуална програма (ИП) креирана според индивидуалните можности и способности на учениците, но и со други методи и техники за учење кои го поттикнуваат интересот на учениците.

¹⁴ Ibid,

¹⁵ Soodak, L. C., Podell, D. M., & Lehman, L. R. (1998). Teacher, student, and school attributes as predictors of teachers' responses to inclusion. *The Journal of Special Education*, 31(4).

¹⁶ ОУРЦ „Д-р Златан Сремец“, Скопје, online available: <http://www.zlatansremec.edu.mk/> (accessed on 20.02.2024)

Составен ден од наставата е и имплементирањето на ИКТ (соодветно со индивидуалните можности и способности на учениците).

Дополнителната настава се одвива редовно во рамките на распоредот на часови. Секциите по одделни предмети интензивно работат во текот на целата учебна година, преку кои учениците го надоградуваат своето знаење стекнато во наставата и го промовираат училиштето.

За вреднување на знаењата на учениците се применува формативното и сумативното оценување, зависно од периодот на полугодieto, со што се постигнува напредок во следењето на постигнувањата на учениците според нивните можности и способности и понатаму се насочуваат за уште подоследна примена на формативното оценување, особено во транспарентноста и очекуваните исходи. Во училиштето се применуваат евидентните листови за следење на развојот на учениците (изготвени од БРО, одобрени од МОН).

Училиштето располага со ресурси за претстојните промени што следуваат според новиот правилник и Законот за основно образование, кои се во корелација со мисијата и визијата на училиштето.

Годишната програма за работа на спротската секција за учебната 2021/2022 година, изработена од одговорниот наставник Марина Пешиќ, содржела елементи од Атлетика, како и штафетни игри и полигони со алтернативни решенија во случај на продолжување на учењето во домашни услови.

Општите цели на ова секција се:

- да формира позитивни ставови кон физичките активности и спортувањето;
- да ги подобрува психомоторните вештини: координација на природните и спортски движења; координација на движењето на целото тело во просторот, силата, брзината, снаодливоста, експлозивноста, еластичноста и рамнотежата;
- да се оспособува да умее да ги процени своите физички и спортски способности и можности;
- да се ослободува од стресни состојби и психичка и физичка напнатост со вежбање;
- да се развива свесност за сопственото тело;
- да ги развива моторните вештини;

- да се оспособува за соработка, тимска работа и однесување на фер игра при изведувањето на игрите и спортувањето;
- да применуваат здравствено-хигиенски навики за чување и унапредување на хигиената и здравјето;
- социјализација, релаксација, ориентација во просторот.

Во продолжение следат планираните активности:

Планирани активности	Конкретни цели	Време на реализација
Запознавање со атлетиката како спорт	вежбање на елементите од атлетиката	Септември
Техника на трчање	препознавање на правилно трчање, развивање интерес	Октомври
Техника на трчање	развивање на координацијата на рацете и нозете	Ноември
Техники на скокање	учење на техниката скокање (развој на координација и експлозивност)	Декември
Увежбување на скокање од место	увежбување на техниката (развој на координација и експлозивност)	декември-јануари
Техника на фрлање	учење на техниката фрлање (развој на координација и мускулите од горниот дел од телото)	Февруари
Штафетни игри	развивање прецизност, координација и концентрација	Март

Штафетни игри	развивање прецизност, координација во просторот	Април
Полигон	развивање координација во простор и активирање на сите мускулни групи	Мај
Полигон	развивање координација во простор и активирање на сите мускулни групи	Јуни

Дополнителни активности во домашни услови:

Планирани активности	Конкретни цели	Време на реализација
Скокање во различни правци	преку оваа активност развиваме концентрација, ако работиме со скокови влијаеме на големите мускулни групи на нозете, развиваме координација и ги учиме правците на движење	Септември
Погоди го центарот	препознавање на правилно трчање, развивање интерес	Октомври
Пренеси ги предметите	на овој забавен начин се развија имагинација,	ноември

	координација и се активира целото тело	
Активирај ги стапалата	со оваа активност акцент ставаме на стапалата; влијаеме превентивно на деформитети или, пак, влијаеме терапевтски ако веќе постои деформитет; во исто време ги активираме мускулите на нозете и стомачните мускули	декември
Скокни на формата/бојата	развиваме големи мускулни групи на нозете, координација, учиме бои и форми	Јануари
Активност со јога-положби	на овој забавен начин се развива имагинација, координација и се активира целото тело	Февруари
Забавна активност со јога-положби	го активираме целото тело, развиваме имагинација, го утврдуваме броењето до 10, а на тој начин учиме и трпение и истрајност	Март
Пренеси ги предметите - 2	со оваа активност ги активираме стомачните мускули, како и мускулите на нозете, развиваме координација, агилност	Април

Повтори го движењето	развиваме меморија, ги утврдуваме боите	Мај
Ајде да кугламе!	развиваме координација, прецизност	Јуни

Поради специфичноста, можностите и способностите на децата, се работи според индивидуализирани програми. Индивидуалната настава е најзастапена во едукативниот процес. Секое дете има свои потреби и свои способности врз основа на кои се врши планирањето во изведувањето на индивидуалната настава. Повратните информации кои наставникот специјален едукатор и рехабилитатор ги добива од учениците, го одредуваат развојното ниво на ученикот според кое се врши понатамошното планирање на наставата.¹⁷

Сензорна и снузелен соба

Сензорната и снузелен соба се специјално дизајнирани простории кои комбинираат повеќе стимулации за да им помогнат на учениците да ги развиваат и ангажираат сетилата. Тука се вклучени светла, бои, звуци, меки сензорни предмети за игра што се користат во безбедна средина, која му дозволува на ученикот што ја користи да истражува и да игра без ризик.

Овие простории им помагаат на учениците со тешкотии во учењето, развојни нарушувања или сензорни нарушувања да научат да комуницираат со светот околу нив, но во безбедна средина што им ја зголемува самодовербата и ги подобрува нивните способности.

¹⁷ Спортска секција, ОУРЦ „Д-р Златан Сремец“, online available <http://www.zlatansremec.edu.mk/sportska-sekcija/>

Слика 1. Сензорна соба

Аспекти на мултисензорната средина:

РЕЛАКСАЦИЈА: смирување и намалување на надразнетоста преку употреба на нежни светла, смирувачки звуци, релаксирачки мириси и текстури.

СТИМУЛАЦИЈА: обезбедување стимулација за сите сетила, поттикнувајќи истражување на визуелизации, музика и звуци, мириси и текстури за истражување.

РАЗВОЈ: поврзување на боите, причинско-последичните врски и креирање тематска средина за учење можат да бидат корисен алат за учење и развој.

ТЕРАПИЈА и ЕДУКАЦИЈА: разновидни интервенции што ги користат за терапевтски или едукативни цели можат да се адаптираат за да ги пресретнат потребите на учениците или, пак, цели насочени кон сензорната опрема, кои служат за смирување или стимулирање.

Има многу придобивки од користењето сензорна соба, накратко ќе ги опишеме следниве:

Сензорна стимулација - го поттикнува ученикот да се ангажира и да ја истражува средината, што има позитивни ефекти врз способностите за разбирање, реагирање и комуницирање со поширокиот свет околу нив.

Зголемување на учењето преку игра - сензорната соба е изградена имајќи на ум учење и забава. Сензорната игра им помага на учениците да ги развиваат своите сетила, поттикнува решавање проблеми и гради нервни врски во мозокот. Исто така сензорната стимулација ангажира разни регии во мозокот помагајќи им на децата да впијат и да задржат повеќе информации.

Подобрување на рамнотежата, движењата и спацијалната ориентација - сензорната соба помага во развојот на способностите за визуелно процесирање, како и на фините и крупните моторни вештини, со што индиректно влијае на секојдневниот живот.

Развој на комуникациски вештини - некои ученици, особено оние со аутизам, имаат тешкотии во вербалната и невербалната комуникација. Интерактивната сензорна соба може да им помогне да се ангажираат повлечените ученици, додека сензорната опрема што се фокусира на звук може да помогне во поттикнувањето на вокализацијата.

Ослободување од стрес - сензорната средина овозможува и нуди комфорт и смирување кај прекумерно активни и вознемирени ученици. Слично на тоа, безбедната и контролирана природа на сензорната соба може да им помогне на повлечените ученици да се чувствуваат доволно удобно за да комуницираат со нивната средина.

Подобрување на вниманието - некои ученици имаат тешкотии во фокусирањето. Сензорната опрема е дизајнирана за да им помогне на корисниците да се фокусираат на моменталната активност што претставува битна вештина за учениците да ја развијат со цел да се справат со вистинскиот свет, каде што смиреноста и концентрираноста се многу битни.

Промовирање социјализација - една голема предност од овие простории е што можат да бидат користени самостојно и/или во група. Употребата на сензорната соба во група помага во промоција на социјални вештини во безбедна, смирена и нестресна средина.¹⁸

¹⁸ Линк: <http://www.zlatansremec.edu.mk/senzorna-i-snuzelen-soba/>

Слика 2. Сензорна и снузелен соба

1.2. Поим за инклузивно образование

За почеток, од суштинско значење е да се објасни дека едно инклузивно училиште е правото на секое дете да оди в училиште како и сите други и да добие образование приспособено на неговите или нејзините потреби. Концептот на неможност зависи од социјалниот контекст во кој живее лицето. Така, некој во инвалидска количка е оневозможен кога пред себе има физичка бариера - скали, но е автономен пред рампата. На ист начин детето кое има корист од настава приспособена на неговите специфични потреби, не мора да се соочува со одредени тешкотии и има право да биде она што е, опкружено со неговите врсници. Инклузивното образование е многу истражувана тема што вклучува голем број предизвици за креирање политики и процеси на имплементација. Михаилакис и Рајх (2009) сметаат дека концептуализацијата на инклузивното образование варира од потесни ставови како „обид“ да ги едуцира лицата со интелектуална попреченост преку нивно интегрирање што е можно поблиску до редовните структури на образовниот систем, до пошироки дефиниции како „водечки“ принцип што помага да се постигне квалитетно образование за сите

(ЕФА) - образовни системи што имаат корист од различноста со цел да се изгради поправедно, демократско општество.¹⁹

Според УНЕСКО, 2001 година (преведено од С. Томазет), „основачкиот принцип на едно инклузивно училиште е тоа што секое училиште мора да биде во можност да ги прими сите, приспособувајќи се на потребите на секој од нив. Инклузивното образование е засегнато од сите деца, но има посебен интерес за оние што имаат тешкотии при учењето, како што се оние со посебни потреби и попреченост или, пак, оние што припаѓаат на етнички или јазични малцинства.²⁰

Во моментот не постои меѓународно договорена дефиниција за инклузивно образование. Иако, најчесто, инклузивното образование се употребува во контекст на борба против дискриминацијата со која се соочуваат учениците со попреченост и/или посебни потреби, тоа оди подалеку од прашањето за попреченост. Денес тоа се гледа како одговор на сè посложените и разновидни општества. Тоа ја третира различноста како предност што помага при подготвување на поединците за живот и активно учество во сложени мултикултурни и интегрирани општества.

Инклузивното образование има за цел да го промовира граѓанството и заедничките вредности на човековите права, слободи, толеранција и недискриминација преку образование. Тоа е развиено на основа на иновативни пристапи и практики за едукација на лицата со посебни потреби, дизајнирање ефективни и правични образовни системи за сите ученици, со цел покривање на сите аспекти на образованието.²¹

Инклузивното образование подразбира радикално поместување на ставовите и подготвеност од страна на училиштата да ги трансформираат практиките при групирање, оценување на учениците и самиот наставен план.

Поимот за инклузија не поставува граници околу одредени видови попреченост или тешкотии во учењето, туку се фокусира на способноста на самото училиште да одговори на различните потреби.²²

¹⁹ Acedo, C. (2008). Inclusive education: pushing the boundaries, Prospects, 38, pp.5-13. Netherlands: Springer. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11125-008-9064-z>

²⁰ Thomazet, S. (2008), « L'intégration a des limites, pas l'école inclusive ! ». Revue des sciences de l'éducation, volume 34, numéro 1, p. 123-139. Retrieved from: <http://id.erudit.org/iderudit/018993ar>

²¹ Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comments No. 4 (2016) on the right to inclusive education, CRPD/C/GC/4, 2016, www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx

²² From integration to inclusion, (1999). Inclusive Education: Knowing what we mean. Open Learn Free learning

Сите деца треба да имаат еднаков пристап до редовниот образовен систем, без разлика на нивната попреченост.²³

Инклузивното образование овозможува сите деца да живеат, да учат и да играат заедно. Тоа им нуди можности да се запознаваат и да ги прифатат меѓусебните способности, таленти, личности и потреби. Исто така, тоа им овозможува да развиваат целисходни односи и пријателства што им помагаат да развијат општествени вештини и самодоверба да комуницираат еден со друг и со светот околу себе. Тие учат дека сите деца се дел од заедницата и заедно развиваат чувство на припадност. Кога сите деца учат заедно, ставовите во училницата и околните заедници позитивно се менуваат, што доведува до помала стигматизација и поголема општествена вклученост на децата со попреченост. Она што е јасно е дека сите деца се учат на толеранција, прифаќање на разликите и почитување на различностите, а дознаваат и за попреченоста. Исто така, децата што се образуваат со своите врстници имаат многу поголема шанса да станат продуктивни членови на општеството.²⁴

1.2.1 Зошто инклузивно образование?

Инклузивните училишта мора да ги препознаат и да одговорат на различните потреби на своите ученици, приспособувајќи ги различните стилови на учење и обезбедувајќи квалитетно образование за сите преку соодветни наставни програми, организација, наставни стратегии, ресурси и партнерства со нивните заедници.

Инклузивното образование го промовира учењето дете-дете и учеството на родителите и заедницата во планирањето и извршувањето на услугите за децата генерално.

Главната причина за промовирање на инклузијата во редовните училишта е да се зголемат можностите за учење преку интеракција со другите и да го промовираат нивното учество во животот на заедницата. Често овие деца се исклучени од општеството. Често нивните потреби не се препознаваат, па

from the open University. Available at: <http://www.open.edu/openlearn/education/educationaltechnology-and-practice/educationalpractice/inclusive-education-knowing-what-we-mean/content-section-3.4>

²³ UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 'General Comment No. 13: The rights to education (art.13)' (1999) UN Doc E/C.12/1999/10

²⁴ Farkas, A. (2014). Конципирање на инклузивното образование и негова контекстуализација во мисијата на УНИЦЕФ. стр. 24, 25.

постои мислење дека самите тие не даваат голем придонес во нивната заедница.²⁵

Инклузивното образование е добро за секого. Светскиот извештај за попреченост во 2011 година тврдеше дека, меѓу другото, вклучувањето на деца со посебни образовни потреби во редовните училишта може да биде рентабилно и да придонесува за елиминирање на дискриминацијата. Ова се важни придобивки, но потенцијалот на инклузивно образование кога правилно и ефективно се користи, оди уште подалеку и може да биде фундаментално трансформативно - за поединци, образовни системи и општеството како целина. Се разбира, инклузивното образование може да им помогне на децата со попреченост и на другите маргинализирани поединци (на пример, малцински и јазични етнички групи) за пристап до квалитетно образование, помагајќи им да ги исполнат своите потреби и потенцијали, како и да придонесе кон нивната заедница и општеството во целина.²⁶

Инклузивното образование започнува со претпоставка дека сите ученици имаат свои уникатни карактеристики, интереси, способности и посебни потреби за учење и, понатаму, учениците мора да имаат еднаков пристап и индивидуална акомодација во генералниот образовен систем.

Инклузивното образование пристапува кон различностите афирмативно, признавајќи ја вредноста на таквите различности и можностите за учење што ги нуди таквата разновидност.

Инклузијата подразбира транзиција од посебни, сегрегирани средини за учење, кои се одразуваат во пристапот на „специјалното образование“, до образование во генерален систем за едукација.

Ефективната транзиција од посебните образовни пристапи до инклузивно образование, бара внимателно планирање и структурни промени, со цел обезбедување сигурност дека учениците со попречености не се вклучени во рамките на редовниот училиштен систем без соодветна акомодација и поддршка, без инклузивна средина за учење. Со тоа се подразбира дека заедниците, семејствата, наставниците и учениците имаат бенефит од

²⁵ Preparing Teachers for Inclusive Education. A video-based training course (1996). Lesotho: Ministry of Education. Available from EENET, School of Education, University of Manchester, Manchester: England M13 9PL or <http://www.eenet.org.uk>

²⁶ UNESCO, (2005). Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140224e.pdf>

инклузивното образование преку убедување дека децата со попреченост ќе посетуваат училиште со своите врстници и ним ќе им се обезбеди соодветна поддршка за да успеат и академски и социјално.²⁷

Ова исто така подразбира дека заедниците имаат корист од инклузијата, бидејќи воведувањето на децата со попреченост во редовните училишта ги воведува децата со попреченост во локалните заедници и во соседството и помага во отстранувањето на бариерите и предрасудите. Заедниците стануваат поприфатливи за различностите и секој има корист од попријатна и отворена околина.²⁸

1.2.2. Клучни елементи во инклузивното образование

Следниве елементи се клучен фактор во реализацијата на инклузивното образование:²⁹

Инклузија - Конвенцијата на правата за децата со попреченост фаворизира транзиција од сегрегирани средини за учење на лицата со посебни потреби во рамките на редовниот образовен систем со потребната поддршка, со цел да се оствари целосна и значајна инклузија. Принципот на инклузија е компонента на достапност, прифатливост и адаптибилност.

Пристапност - образовните институции и програми мора да бидат достапни за лицата со посебни потреби, без дискриминација. Пристапноста, според членот 9 од Конвенцијата на правата за децата со попреченост, има три димензии што се преклопуваат: недискриминација заедно со разумна акомодација; физички пристап; и економски пристап. Недискриминацијата и разумната акомодација во образованието бара образование достапно за сите лица, вклучувајќи ги и најранливите лица со попреченост, без дискриминација врз основа на оневозможеност, попреченост.

Недискриминацијата исто така бара лицата со посебни потреби да имаат пристап до сите нивоа на образование (основно, средно и високо образование).

²⁷ Reiser, R. (2008). Implementing Inclusive Education: A Commonwealth guide to implementing Article 24 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. London: Commonwealth Secretariat. 2012. ISBN 978-1-84929-073-9

²⁸ Janet E. Lord et al., (2012). Human Rights. YES! Action and advocacy on the rights of persons with disabilities. Minneapolis: University of Minnesota Human Rights Center

²⁹ Петровска-Зимовски, И. (2018), Инклузивно образование на децата со оштетен вид во земјите во Европа -магистерски труд при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски факултет, Институт за дефектологија, Скопје

Разумната акомодација е дефинирана во Конвенцијата на правата за децата со попреченост како „неопходна и соодветна модификација и приспособувања што не наметнуваат несразмерно или непотребно оптоварување, со цел да им обезбеди на лицата со попреченост уживање на еднаква основа со сите луѓе, остварувајќи ги основните човекови права и слободи“.

Физичката достапност што се применува во образованието значи дека училиштата мора да бидат достапни за лицата со посебни образовни потреби, како во однос на физичка достапност при пристигнување в училиште така и физичка достапност движејќи се низ училишната зграда и сите околни објекти. Физичка достапност може да значи пристап до некоја разумно пригодна географска локација (на пр. училиште во соседството), или, пак, пристап преку модерна технологија (на пр. пристап до „програма за учење на далечина“ обезбедена од универзитет).

Образованието мора да биде економски достапно, во смисла мора да биде достапно и прифатливо за лицата со оштетен вид. Според меѓународното право, основното образование мора да биде достапно „бесплатно за сите“, и тоа важи подеднакво за сите. Кога станува збор за средно и високо образование, потребно е државите да обезбедат достапност врз основа на прогресивна реализација.

Достапност - концептот на достапност во обезбедувањето на правото на образование подразбира функционалните образовните програми за учениците со попреченост да бидат достапни во доволна мера, што е во надлежност на секоја држава. Ова е често проблем за учениците со оштетен вид кои треба да патуваат во поодалечна урбана област со цел да најдат училиште што ги задоволува нивните потреби.

Прифатливост - концептот на прифатливост се однесува на формата и суштината на образованието. Како што е нагласено од специјалниот известувач за правото на образование, сознанието дека социјализацијата е клучниот елемент за прифатливо образование, потврдува дека инклузивноста е далеку поприоритетна од сегрегацијата. Други аспекти на прифатливоста вклучуваат избор на јазикот на наставата. Наставните програми и наставните методи мора да бидат обезбедени на соодветни јазици, начини и средства за комуникација индивидуално за секој ученик. Ова може да вклучи, на пример, настава на

знаковен јазик за ученици кои се глуви, или едукативни материјали на Брајова азбука, или аудиоформати за ученици кои се слепи.

Адаптибилност - концептот на адаптибилност се однесува на флексибилност заради задоволување на потребите на учениците со оштетен вид. Најмалку два аспекти на адаптибилност се неопходни за задоволување на потребите на учениците со оштетен вид. Тие вклучуваат:

(1) обезбедување на разумна акомодација онаму каде што е потребно заради задоволување на индивидуалните потреби на учениците; и

(2) пружање поддршка во рамките на редовниот образовен систем со цел да се олесни образованието.

Адаптибилноста исто така бара одговорност при менување на природата на образованието. На пример, при транзицијата кон инклузија, адаптибилност би значело регрутирање на наставници со попреченост.³⁰

Слика 3. Вклученост на децата во спортот

1.3. Од интеграција до инклузија

Инклузивното образование ја надминува интеграцијата (термин што до крајот на 1990-тите обично се користел за опишување на процесот на репозиционирање на дете или група деца во редовните училишта).

Интеграција бил термин што го користеле организациите како CSIE (првично наречен Центар за студии по интеграција во образованието), кога се

³⁰ OHCHR, (1996). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. CRPD, at art. 2. [online]. Available at: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/conventionrightspersonswithdisabilities.aspx>

барало сместување на сите ученици и се имплицирала потребата ученикот да се приспособи на училиштето, наместо училиштето да ги трансформира сопствените практики. Се чинело дека се бараат промени од оние што сакаат да влезат во редовните училишта, наместо редовните училишта да се адаптираат и менуваат со цел да вклучат поголема разновидност.³¹

Термините *мејнстрим* и *интеграција* означувале програми што ги опфаќале сите деца, без разлика на попреченоста, што од една страна говори дека истите се употребувале како термини за инклузија, но сепак се покажало дека имаат различно значење. Според некои автори, со терминот инклузија се опишувала вклученост на децата со попреченост во редовна настава во текот на целиот училиштен ден, додека со мејнстримот, учениците со попреченост дел од денот го поминувале во специјални образовни програми, но максимално се вклучувале и во редовните одделенија.³²

Промената од интеграција во инклузија не е само промена во терминологијата, направена во интерес на политичката коректност, туку фундаментална промена во перспективата. Тоа подразбира промена од моделот *дефицит*, каде што претпоставката е дека детето има одредени тешкотии, на *социјален* модел, каде што постојат бариери за учење во структурите на самите училишта и, пошироко, во ставовите и структурите на општеството. Основата на пристапот инклузија е претпоставката дека секое дете поединечно има право да учествува во наставата во редовната училница.³³

Гледано од социјално-историската перспектива и некои од воведените концепти, Рингер и неговите колеги не размислувале за образовните одредби на различните категории на попреченост. Сепак во нивните студии за развој на образовни системи во Европа, тие користат концепти како што се инклузивност, прогресивност и сегментација, со цел да ги опишат различните карактеристики на таквите системи:

³¹ The Salamanca Statement, (1994) Inclusive Education: Knowing what we mean. Open Learn Free learning from the open University. [online]. Available at: <http://www.open.edu/openlearn/education/educational-technologyand-practice/educational-practice/inclusive-education-knowing-what-we-mean/content-section-3.4>

³² Dixon S. (2005). Inclusion- Not segregation or integration is where a student with special needs belongs. Journal of Educational Thought, 39(1), 33-35

³³ The Salamanca Statement, (1994) Inclusive Education: Knowing what we mean. Open Learn Free learning from the open University. [online]. Available at: <http://www.open.edu/openlearn/education/educational-technologyand-practice/educationalpractice/inclusive-education-knowing-what-we-mean/content-section-3.4>

- *инклузивен образовен систем* е оној во којшто училиштата опфаќаат релативно голем дел од децата; мерки на вклучување се проценти на релевантна возрасна група;
- *прогресивен систем* е оној што регрутира релативно висок процент на ученици од пониската / средната класа;
- *сегментиран систем* е оној што има различни програми на учење за ученици на иста возраст, во коишто, исто така, постојат разлики во социјалното потекло на учениците.³⁴

Даниелс и Гарнер (1999) коментираат дека иако концептот на инклузија не е нов, на него му се дава нов поттик со сè повеќе аргументи базирани на правата на децата. Широко распространетото барање за воспоставување на индивидуалните права како централна компонента во креирањето на политиките обезбеди поттик за цврсто вклучување на инклузијата во агендата на општествените промени.³⁵

Инклузијата вклучува процес на системска реформа што ги отелотворува промените и модификациите во содржината, наставните методи, пристапи, структури и стратегии во образованието за надминување на бариерите, со визија која служи за обезбедување правично и партиципативно учење и искуство на сите ученици на соодветна возраст во средина што најдобро одговара на нивните барања и параметри.

Вклучувањето на учениците со попреченост во редовната училишна средина без структурни промени, на пример: организација, курикулум, стратегии за учење, не претставува инклузија. Понатаму, интеграцијата не гарантира автоматски премин од сегрегација до инклузија.³⁶

Актуелните гледишта, вклучувајќи го ставањето на детето во центарот на наставата и развојот на индивидуалните наставни планови, се широко препознатливи, но не секогаш целосно воспоставени во пракса. Недостатокот на

³⁴ Vislie, L. (2003). From integration to inclusion: Focusing global trends and changes in the western European societies. Oslo: European Journal of Special Needs Education, Vol. 18, No. 1 (2003), pp. 17–35. Available at: <http://www.uio.no/studier/emner/uv/isp/SNE4110/h06/undervisningsmateriale/Vislie%20From%20education%202003-1.pdf>

³⁵ The Salamanca Statement, (1994) Inclusive Education: Knowing what we mean. Open Learn Free learning from the open University. [online]. Available at: <http://www.open.edu/openlearn/education/educational-technology-and-practice/educational-practice/inclusive-education-knowing-what-we-mean/content-section-3.4>

³⁶ UN Committee on the rights of persons with disabilities, 'General Comment No. 4: on Article 24 of The UN Convention of the rights of persons with disabilities. Right to Inclusive Education, (2016). London: Amnesty International. Available at: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/RighttoEducation/CRPD-C-GC-4.doc>

ресурси, особено човечки ресурси и наставни материјали се детектира како сериозно ограничување, и само неколку земји најверојатно обезбедиле добар пристап до информатичката технологија како наставно средство.³⁷

Имајќи го предвид наведеното, инклузивното образование подразбира:

- сите деца да можат да учат и на сите деца да им се овозможи потребната поддршка во процесот на учење;
- почитување на сите разлики помеѓу децата по возраст, пол, етничка припадност, јазик, попреченост, социјален статус;
- градење образовна структура, систем и методологија што ги задоволува потребите на сите деца (емоционални, физички, интелектуални, социјални, креативни и др.);
- адаптација на програмските структури преку изработка индивидуален образовен план според можностите и потребите на децата;
- промена на ставовите, однесувањата и акомодација на средината, со интенција за задоволување на потребите на сите деца;
- промоција на инклузивноста во поширокото општество;
- намалување на ексклузијата, дискриминацијата и неперспективноста;
- можност детето да расте и да се развива во својата биолошка средина, во своето семејство и во своето непосредно опкружување (во потесната социјална средина);
- можност да се подобри квалитетот на воспитанието и образованието за сите деца.

Во работата со децата со посебни образовни потреби, покрај нивните постигања и успехот, од особено значење е грижата за нивното здравје, развојот на позитивно чувство, самодоверба и сигурност.

Терминологијата што се употребува во Република Северна Македонија за децата со посебни образовни потреби треба да биде усогласена со предлогот на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД), која се користи во Европската Унија, и се однесува за децата со пречки и тешкотии во развојот на училишно ниво.

³⁷ Образовни политики за ученици под ризик и за оние со посебни потреби во Југоисточна Европа, Организација за економска соработка и развој (ОЕЦД) 2007, стр. 30,31,33

Инклузивното образование како клучен фактор за реализација на правото на образование на лицата со попреченост е пропишано во Конвенцијата на Обединетите нации за правата на лицата со попреченост (2008) и претставува прв меѓународно правнообврзувачки документ што се повикува на концептот на квалитетно инклузивно образование.³⁸ Тематската студија од 2013 година на Високиот комесар за човекови права потврдува дека само инклузивното образование може да им обезбеди квалитетно образование и општествен развој на децата со попреченост, што гарантира универзалност и недискриминација во реализацијата на правото на образование.

1.4. Бариери што го отежнуваат пристапот до инклузивното образование на децата со попреченост

- Ниски очекувања од децата со попреченост кои се вклучени во редовното образование.
- Погрешни ставови и стереотипи дека инклузијата ќе предизвика намалување на квалитетот на образованието и негативно ќе влијае на останатите ученици.
- Недостиг на ресурси на сите нивоа, како и на компетентен наставен кадар за инклузивно образование.
- Неадекватни механизми за финансирање со кои би се обезбедила стимулација и соодветно приспособување за инклузија на децата со попреченост.
- Недоволна меѓусекторска координација, поддршка и одржливост.³⁹

2. ВИДОВИ ПОПРЕЧЕНОСТ И ТЕШКОТИИ

³⁸ КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦА СО ИНВАЛИДНОСТ, Преамбула, online available: <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Konvencija%20za%20pravata%20na%20licata%20so%20invalidnost.pdf>, accessed on: 20.11.2023.

³⁹ Хасипи, З. (2019), АКТУЕЛНАТА СОСТОЈБА НА ИНКЛУЗИЈА НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА (истражување), БИРО ЗА РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО Сектор за истражување во образованието, Скопје.

Според операционалната дефиниција на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД), утврдени се три категории или групи на деца (ученици) со посебни образовни потреби, со ризик од образовна ексклузија.⁴⁰

- Категорија „А / деца (ученици) со попреченост (disabilities, порано користени термини: хендикеп, инвалидност)“.
- Категорија „Б / деца (ученици) со емоционално-бихејвиорални тешкотии (difficulties)“.
- Категорија „В / деца (ученици) со неповолни социокултурни услови (disadvantages)“.

Категорија А / деца (ученици) со попреченост (disability)

Тоа се ученици со различна попреченост:

- оштетувања од медицински аспект: органски нарушувања;
- оштетувања на сензорните функции: оштетувања на видот и слухот, сензорни нарушувања и др.;
- нарушувања на когнитивните, интелектуалните, перцептивните и функциите на вниманието: ментален дефицит, нарушувања во вниманието (од органска природа), говорни дисфункции, перцептивни нарушувања и др.;
- нарушувања на контролата на мускулите, што ја попречува интеракцијата со средината: церебрална парализа, ортопедски нарушувања и оштетувања, нарушувања во говорната артикулација и др.;
- оштетувања на физичкото здравје што го попречуваат метаболизмот и физичкото здравје, поради што е попречена нормалната функционалност и интеракција со средината.

Категорија Б / деца (ученици) со емоционално-бихејвиорални тешкотии (difficulties)

⁴⁰ Хасипи, З. (2019), АКТУЕЛНАТА СОСТОЈБА НА ИНКЛУЗИЈА НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА (истражување), БИРО ЗА РАЗВОЈ НА ОБРАЗОВАНИЕТО Сектор за истражување во образованието, Скопје.

Тоа се ученици со нарушувања или растројства во однесувањето, или со емоционални, или со специфични тешкотии во учењето (дислексија, дистрофија и дискалкулија).

Категорија В / деца (ученици) со неповолни социокултурни услови (disadvantages)

Тоа се ученици со посебни образовни потреби, или „ученици од лишувачки услови“, каде што недостатоците произлегуваат првенствено од депривирачки социоекономски, културолошки и/или јазични фактори.⁴¹

Слика 4. Настап на деца со попреченост во инклузивното студио за танци „Еурека“

3. ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ВОСПИТАНИЕ

Физичкиот развој претставува доста широко подрачје. Ширината доаѓа од поврзаноста на овој аспект на развој со сите останати аспекти и неговото влијание врз интелектуалниот, моралниот, социоемоционалниот, естетскиот развој. Анализирајќи го физичкиот развој, особено значајно внимание имаат

⁴¹ Џонстон К., Мирич С., Лазарус Ш. (2010), Инклузивното образование во рамките на училиштата по мерка на детето, Министерство за образование и наука на Република Македонија, Скопје, 2010

карактеристиките на одредени возрасни периоди, пред сè карактеристиките на моторниот развој, закономеростите на развојот, фазите во развојот на движењата, стадиумите во физичкиот развој итн.⁴²

Физичкиот развој опфаќа: зголемувањето на телесната тежина и висина, мускулната сила, спретноста, брзината и координацијата на движењата, усовршувањето на сетилата и органите. Физичкиот развој се реализира првенствено преку содржините и средствата на физичкото воспитание на комплетна и целосно развиена личност. Основно средство на физичкото воспитание, а со тоа и на физичкиот развој, е телесната или физичката вежба, односно телесната или физичката активност во сите нејзини појавни облици и варијации. Телесната вежба претставува моторно движење што го изведува човекот заради решавање одредени движечки задачи. Процесот на телесно вежбање или физичката активност претставува единствен движечки процес преку кој се остваруваат целите и задачите на физичкото воспитание, преку кој поволно се влијае на растот и развојот, здравјето, оформувањето на апаратот за движење, зајакнувањето на организмот, формирањето на моторните навики и се дава придонес во интелектуалниот, моралниот и социјалниот развој, се формира смислата за убаво итн. За да се оствари ова влијание, неопходна е редовна физичка активност ии создавање навики за редовно движење. Оваа потреба за движење, иако вродена, кај децата треба да се развива и надоградува уште од најрана возраст, да се формира навика за движење и грижа за сопственото тело која понатаму ќе ја следи единката во текот на целиот живот.

Физичкото воспитание е цврсто испреплетено со другите науки чии резултати ги користи за сопствениот развој.

Резултати од бројни истражувања укажуваат дека кај деца со добра физичка кондиција, способноста за интелектуална работа е подолго присутна. Дури и физичко вежбање во текот на денот, во кратки временски интервали, пример, десетминутни рекреативни паузи, стимулативно влијаат на способноста за интелектуална работа.

Длабоки и многу суптилни врски, физичкото воспитание има и со естетското, со оглед дека уметничките компоненти од физичкото вежбање се вградени во неговата суштина. За оваа поврзаност на физичкото со естетското

⁴² Петров, Р; Ѓурчиновска. П. Л; Трајковска, С. Н; Рамо, Н. *Домска воспитно-образовна работа*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија, 2009

воспитание се расправа почесто. Естетските вредности не се сведуваат само на надворешното експонирање на телесната убавина ниту само на естетското доживување, туку нужно се прошируваат и на севкупното естетско однесување. Естетските чувства се изразуваат и низ постапките кон другите, односот кон другите.

Врските помеѓу физичкото и работното воспитание се најстари и најстабилни, со оглед дека физичкото воспитание отсекогаш се поврзува со способноста за работа, со оспособувањето на човекот за работа. Низ физичкото воспитание се развива чувството за одговорност, формите на соработка преку соодветна организација на работата.

Зајакнуваат и менталните способности, како неопходна претпоставка за креативна работа, креативно поврзување на работата и одморот, физичката и интелектуалната работа.

Предмет на наставата по физичко воспитание е како треба да се развиваат физичките способности кај глувите и наглуви деца на мала училишна возраст и како да се изгради однос кон физичкото воспитание и физичката култура, односно како да се научат децата да ги користат средствата за физичка култура во зачувување на здравјето и хигиенските навики.⁴³

Америчкиот автор Celton смета дека физичкото воспитание претставува „форма на воспитание кое е насочено кон општиот развој на човекот со учество во разни видови физички активности“.

Во руската литература, физичкото воспитание често се дефинира како „педагошки (воспитно-образовен) процес на физичко усовршување на човекот“.⁴⁴

Целта на физичкото и здравственото воспитание е да се формираат физички здрави личности кои ќе можат да преземат акции за поздрав живот, односно личности кои ќе бидат подготвени да се самореализираат преку сите компоненти на позитивна личност.

Во поново време поголем дел од авторите на физичкото воспитание ги поврзуваат со општото воспитание.

⁴³ Slavnić S. Kovačević J. Metodčki aspekti nastave likovne kulture i fizičkog vaspitanja u školama za gluvu i nagluvu decu. Beograd Savez defektologa Zajednice Srbije i Crne Gore, 2005.

⁴⁴ Петров Р, Ѓурчиновска П.Л, Трајковска С.Н, Рамо Н. *Домска воспитно-образовна работа*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија, 2009.

Америчката асоцијација на наставници по физичко воспитание има формулирано десет негови цели кои во извесна смисла служат и како принципи на неговата професионална дејност:

1. развој на организмот,
2. развој на нервно-мускулната способност,
3. слободни активности,
4. развој на физичката способност,
5. емоционална стабилност,
6. демократски вредности,
7. интелектуален развој,
8. социјални компетенции,
9. духовна и морална сила,
10. културен развој.

При дефинирањето на целта на физичкото воспитание мора да се има предвид дека неговата цел не смее да биде изолирана од целта на општото воспитание. Поради тоа мораме да се согласиме со мислењата на поголем број теоретичари дека целта на физичкото воспитание не може да биде ништо друго освен формирање на „сестрано и хармонично развиена личност“. Физичкото воспитание е ориентирано според оние страни и компоненти на личноста на кои по својата природа може ефикасно да влијае, а тоа се:

- здравјето,
- физичкиот развој,
- моторна уметност или моторна информираност (писменост),
- моторни својства и способности.

Целите на физичкото воспитание практично се реализираат низ конкретни, оперативни задачи кои во основа претставуваат делови од содржините на одделни парцијални цели и можат да се набљудуваат како поединечни чекори на патот кон постигнувањето на целта.

Цел на наставата по физичко воспитание е кај ученикот да се поттикне потребата за движење, развивање на здравствена култура која е неопходна поради зачувување на здравјето и кај ученикот да се создаде трајна навика за физичко вежбање и култура на живеење.⁴⁵

⁴⁵ Slavnić S. Kovačević J. Metodčki aspekti nastave likovne kulture i fizičkog vaspitanja u školama za gluvo i nagluvo decu. Beograd Savez defektologa Zajednice Srbije i Crne Gore, 2005.

Со оглед на специфичноста на проблематиката, условите, можностите и потребите на учениците во рамките на физичкото и здравственото воспитание, задачите кои се поставуваат пред ученичките домови се следните:⁴⁶

- обезбедување безбедна и стимулативна средина која ќе ги поттикнува и храбри учениците да бидат здрави;
- стекнување информации, знаења за здравјето и неговото унапредување;
- развивање трајни потреби за физичка култура и здрав начин на живеење базиран врз современите сфаќања на неговата улога;
- оспособување за комуникација со врсниците и возрасните;
- запознавање со улогата и значењето на хуманитарните организации и доброволно дарување на крв.

Поголем број автори задачите на физичкото воспитание ги групираат во повеќе групи, а други автори задачите ги делат во две групи:

- биолошки (здравствено-хигиенски) и
- педагошки (образовно-воспитни).

Активностите во рамките на ова воспитно-образовно подрачје на работа можат да се групираат во неколку области со бројни содржини на работа, кои ќе се применуваат во зависност од потребите и можностите на домот, а тоа се:

1. запознавање со здравствената состојба на учениците во почетокот на секоја учебна година преку биографски податоци, разговор со самите ученици и нивните родители и следење на здравствената состојба за време на престојот во домот;
2. создавање услови и одржување личната и амбиентална хигиена, култура на исхраната; запознавање со заразни болести и преземање мерки на превенција; безбедност и прва помош, сексуално образование, дрога, алкохол и пушење; физички вежби и спортување и други активности кои ќе бидат во интерес на формирање навики за менување на животните активности, а сè со цел унапредување на здравјето во физичка смисла;

⁴⁶ Петров, Р.; Ѓурчиновска. П. Л.; Трајковска, С. Н.; Рамо, Н. - *Домска воспитно-образовна работа*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија, 2009.

3. создавање услови за правилно прифаќање, комуникација и развој на самодовербата и самопочитта на учениците преку што ќе се влијае на унапредување на менаталното здравје;
4. организација на животот и работата во домот врз принципите на организацијата на здрава домска средина, здрава локална средина и правилна комуникација меѓу воспитувачите и учениците, родителите и средината;
5. запознавање со хуманитарните организации, со Светската здравствена организација и нејзиното значење, значењето на Црвениот крст, значењето на крводарителството, давање помош за луѓе во неволја и сл.

Некои автори, според содржината на задачите, истите ги делат во три групи:

1. задачи во потесна смисла или функционални задачи, чија основа ја чинат задачите што се однесуваат на развој на моторните својства и способноста, јакнење и унапредувањето на здравјето, усовршувањето на телесната градба,
2. специјални образовни задачи или информативни задачи, чија основа ја чинат задачите кои се примарно врзани со усовршувањето на моторните вештини и навики, како и усвојување на специјални знаења кои логички се поврзуваат со моторното образование,
3. општи воспитни задачи, кои примарно се насочени на развојот на морално-волевите карактеристики и позитивните карактерни црти, односно кои влијаат на социјализацијата на ученикот.

Основна задача на наставата по физичко воспитание е учениците да го сфатат значењето и суштината на физичкото воспитание. Потоа да усвојат одреден фонд моторно знаење, умеење и навики кои се неопходни за ефикасно задоволување на потребите и зачувување на здравјето. Исто така, задача на наставата е да се постигнат и активираат латентни способности и исклучително моторни акции. Задачите на наставата по физичко воспитание од дидактичка причина се класифицирани на биолошка група и педагошка група на задачи.⁴⁷

⁴⁷ Петров, Р; Ѓурчиновска. П. Ј; Трајковска, С. Н; Рамо, Н. (2009), *Домска воспитно-образовна работа*. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија.

Реализација на биолошките задачи во физичкото воспитание е примарна обврска на секој сурдолог и наставник по физичко воспитание. Добро здравје, телесна развиеност и адекватно ниво на моторни и функционални способности се услов за добра човечка работна способност, емоционална стабилност и социјална приспособеност.

Основни биолошки задачи се:

- стимулирање на растот и развојот на организмот на детето,
- развивање и одржување на моторните и функционалните способности,
- формирање на правилно држење на телото во мирување и движење и отстранување на телесните деформитети,
- стекнување на телесна отпорност и јакнење на здравјето,
- стекнување на хигиенски навики, посебно во однос на активен одмор.

Педагошки задачи на физичкото воспитание се образовните и воспитните задачи кои се реализираат во функционално единство.

Образовните задачи се однесуваат на усвојување на неопходниот квантум на знаења кој е во функција на моторното учење и постигнување на моторни знаења вештини и навики.

Воспитни задачи на физичкото воспитание се многу значајни во контекст на педагошката работа на сурдологот. Со оглед на тоа дека наставните содржини по физичко воспитание бараат поголеми работни напори, како и адекватна форма на однесување, низ физичкото воспитание се реализираат следниве воспитни задачи :

- градење позитивен однос кон физичката работа,
- градење општествено прифатливи форми на однесување,
- градење на особините доследност, истрајност, храброст, одлучност, упорност, иницијативност и фер однос во игрите.

Програмата може успешно да се реализира доколку се организираат дискусии, советувања, одговори на прашања што ги интересираат учениците, организирање курсеви и сл. Пожелно е дискусиите и разговорите да се организираат во помали групи, понекогаш и индивидуално, а предавањата да бидат пред целата воспитна група или пред поголема група ученици, групите треба да бидат структурирани така што учениците да бидат од приближно иста возраст или со подеднакви интереси.

Методиката на наставата по физичко воспитание е автентична наставна дисциплина во системот на педагошката наука која ги проучува посебно подрачјето на човечките активности и теоретски ја воопштува праксата на физичкото воспитание. Современиот концепт на методологијата на наставата по физичко воспитание ги проучува целите, процесот и организацијата на воспитанието и образованието на содржините на физичката култура.

Научни подрачја на методиката на наставата по физичко воспитание се:

1. Методика на наставата по физичко воспитание во предучилишна установа
2. Методика на наставата по физичко воспитание во училишна установа
3. Историја на физичката култура⁴⁸

Слика 5. Спорт за сите, ЈУ Завод за рехабилитација на деца и младинци

4. ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Инклузивното образование во Република Северна Македонија е процес кој е започнат пред две децении и во континуитет дисперзира и прогресира во целиот образовен систем, со засилен интензитет во последните неколку години, притоа вклучувајќи сè поголем број деца со посебни образовни потреби во редовните училишта. Извесно е дека воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби во Република Северна Македонија не се потпира на долга традиција.

⁴⁸ Slavnić S. Kovačević J. (2005), Metodčki aspekti nastave likovne kulture i fizičkog vaspitanja u školama za gluvu i naglunu decu. Beograd Savez defektologa Zajednice Srbije i Crne Gore.

Во развојниот период од шеесетина години во однос на севкупното образование на лицата со посебни потреби преземени се следните активности:

- ✚ нормативно е регулиран флексибилен систем на воспитание и образование;
- ✚ создадена е мрежа на установи што ги задоволуваат постојните потреби;
- ✚ утврден е систем на финансирање;
- ✚ обезбеден е задолжителен тимски преглед од соодветни стручни комисии за секое дете пред упатување во соодветна институција;
- ✚ воспитно-образовниот процес се реализира според наставни планови и програми кои содржат специфичности, со што не се доведуваат во прашање општите образовни цели.

Актуелната концепциска поставеност на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби е регулирана и интегрирана во Законот за основно образование, Законот за средно стручно образование и глобално може да се презентира како:

- крајната цел на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби е иста или слична на оние од „типичната популација“;
- воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби е организирано во училишта со ресурсни центри, при редовните училишта, како и во „редовните паралелки“, заедно со нивните врсници;
- задолжителноста на основното воспитание и образование се однесува и на децата и младинците со посебни образовни потреби, вклучувајќи ги и оние со умерени и тешки пречки во психичкиот развој со кои се работи по модифицирана програма;
- наставните планови и програми се адаптирани (модифицирани, редуцирани, растоварени) во различна мера според видот и степенот на попреченоста;
- законска и стручна заложба е што помасовно овие ученици да се образуваат во местото на живеење, што значи условите да се доближат до нив, а не тие до условите, во случаи кога тоа е можно;

- децата со посебни образовни потреби ги имаат истите права на образование како и другите, во согласност со своите интелектуални и други можности, амбиции и интереси.

Ваквата нормативна поставеност на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби е добра основа за понатамошно доградување и усовршување.

При изготвување на насоките за унапредување на концепцијата, како појдовни основи се третираат искуството на развиените земји во светот, најновите научни сознанија, како и резолуциите на меѓународните тела и организации (УНЕСКО, ООН).⁴⁹

Од анализата на споменатите извори, а врз основа на општоприфатените принципи може да се проектираат концепциските рамки на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби во нашата земја, притоа имајќи ги предвид светските трендови и евроинтеграциските процеси.

Движењето за инклузија се заснова на принципот на индивидуализација во планирањето на наставата, пристапот во самиот процес на реализација, со што се обезбедува најоптимален развој во сите сфери за секоја индивидуа.

Во прилог на оживотворување на општата демократизација и хуманизација сè погласно се потенцира општата заложба за образование за сите, што значи примена на фундаменталното право на образование. Принципот на образование за сите го признава правото на соодветно образование според можностите на децата и младинците без оглед на степенот на нивната попреченост или посебните образовни потреби.

Имајќи предвид дека посебните потреби се од различен вид и степен, заложбата за образование за сите подразбира вклучување во воспитно-образовниот систем на децата со умерени и тешки пречки во развојот кои не поседуваат способности за академски постигнувања, но работата со нив значи ставање во фокус на усвојување на животните вештини. Тоа, пак, не ја исклучува можноста и потребата од организирање соодветни модели на посебно учење во

⁴⁹ Хасипи, З. (2019), АКТУЕЛНАТА СОСТОЈБА НА ИНКЛУЗИЈА НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

функција на социјализација, напротив, тоа е општествена обврска, а нивно неприкосновено природно право.

Во Република Северна Македонија регулативата на процесот на инклузија на учениците со посебни образовни потреби треба да се базира на позитивните светски искуства адаптирани на нашиот национален контекст. Актуелните политики во Република Северна Македонија примарно имаат карактер на инклузивност и со нив се поттикнуваат инклузивни системи со кои се поддржуваат различни групи деца. Имено, врз основа на многу показатели, пред сè искуството и стручните мислења на многу релевантни чинители, во Република Северна Македонија сè уште е актуелен комбинираниот модел на инклузивно образование, каде што покрај редовните училишта функционираат и посебни основни училишта и специјализирани установи и институции.

Една од темелните заложби за кои сè погласно и сè поаргументирано се зборува во научната литература и на сите стручни собири кои ја третираат оваа проблематика, е опфатот на децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби со ран третман и предучилишно воспитание и образование.

Научната заснованост на раната детекција и опфатот на децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби кои имаат соодветен третман и организирани форми на предучилишно воспитание и образование, е елабориран во многу научни трудови, додека практиката тоа го докажала на терен.

Целта на раната интервенција (третман) се изразува во максималното развивање и користење на биопсихосоцијалните потенцијали во функција на компензирање на изгубениот орган (способност) во период од животот кога може пресудно да се влијае.

Процесите на компензација не се насочени на директно надоместување на недостатокот (што често е незаменливо), туку на премостување на тешкотиите што се јавуваат како последица на недостатокот, односно супструктурата, кај некои лица може да развие толку силен компензаторски механизам што станува импулс и обезбедува развој.

Имајќи ги предвид моментните економски движења и состојби, овој приод има поексплицитна примена во решавањето на посебните потреби на децата и младинците со посебни потреби (средства, кадар, финансии), што

упатува на интерсекторска координација, која е особено нагласена и на советувањето во Париз.

Досегашното искуство покажува дека е невозможно да се унапредува теоријата и практиката ако не се применат научно засновани евалвации на секој сегмент на образованието и ако практичарите паралелно не се оспособуваат за трансфер на резултатите од научните истражувања во практиката. Без тоа не може да се очекува некој побитен напредок.⁵⁰

Почитувајќи го принципот образование за сите, Република Северна Македонија е цврсто определена да ги следи препораките од меѓународните фактори за креирање „свет по мерка на детето“, со интенција да овозможи квалитетно образование за сите деца, вклучително и за децата со посебни образовни потреби.

Водена од тие потреби, Република Северна Македонија е потписник на Конвенцијата на правата на детето, како и на други документи и конвенции кои се однесуваат на правата на децата со посебни образовни потреби. Иако заложбите и напорите на сите креатори на образовните политики и партиципиенти во образовниот систем се евидентни, сè уште е манифестно ограниченото разбирање за начинот на справување со прашањата поврзани со попреченоста. Во таа насока, сè уште е актуелен медицинскиот модел, со кој на попреченоста се гледа како на состојба што треба да се лекува, наспроти социјалниот, според кој попреченоста е предизвик, иницијација на процеси (идентификација, проценка, поддршка) кои се случуваат континуирано во текот на целиот живот и за кои треба да се грижи општеството преку надминување на бариерите со кои се соочуваат лицата со попреченост.⁵¹

4.1. Правна регулатива

Законската поддршка на инклузивното образование е значајна бидејќи овозможува сигурност за подеднакво прифаќање и третирање на децата и учениците, при што важечките прописи се соодветни. Ова упатува на неопходноста од измени и дополнувања во образовниот систем, односно

⁵⁰ <http://bro.gov.mk/?q=mk/obrazovanie-zadeca-so-posebni-potrebi>

⁵¹ http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/pravilnicidetska/programa_rano_ucenje_posebni.pdf

ревидирање, донесување и имплементирање на законски и подзаконски акти, за цврсто и сигурно градење соодветен инклузивен пристап и создавање автентичен модел на инклузивно образование, целосно ориентиран кон децата.

Иако во Република Северна Македонија законската регулатива не е во целост усогласена со меѓународните акти и нема посебен закон кој се однесува на инклузивното образование, одредени членови од веќе споменатите меѓународни документи и конвенции се составен дел од Законот за основно образование. Ако се направи споредба со образовната политика за овие ученици во развиените земји, може да се констатира дека во глобала многу нормативни решенија се идентични или многу блиски со оние кај нас.

Преку одредени членови од Законот за основно образование (2002 година), како што и погоре беше напоменато, се имплементирани значајни принципи и вредности непосредно поврзани со регулирањето на прашањето за инклузија, вклучувајќи универзалност и недискриминација. Така, во член 2 е наведено дека „секое дете има право на основно образование“, а во член 3 стои дека „улогата на основното образование е вклучување и водење грижа за развојот на учениците со посебните образовни потреби“. Во член 6 од Законот е наведено дека за учениците со посебни образовни потреби се обезбедуваат соодветни услови за стекнување основно воспитание и образование во редовните и во посебните основни училишта, а имаат право и на индивидуална помош за стекнување основно образование и воспитание. Понатаму, во истиот Закон во член 42 се утврдува правото и можноста во паралелките во кои има ученици со посебни образовни потреби да се ангажира и специјален едукатор и рехабилитатор за работа со овие ученици, а според член 51 родителот има право детето со посебни образовни потреби да го запише во основно училиште, па оттука произлегува и правото на детето со посебни образовни потреби да биде прифатено и третирано подеднакво со останатите деца според важечките закони и прописи. Во истиот член 51 е пропишано и правото за учениците со посебни образовни потреби кои се запишани во редовните основни училишта, училиштето да формира инклузивен тим (составен од педагогот, односно психологот во училиштето, наставникот на ученикот, родителот, односно старателот на ученикот, дефектологот, доколку има во училиштето и, по потреба, може да се вклучи и лекарот на ученикот). Членот 51, всушност му дава право на родителот детето со посебни образовни потреби да го запише во

основно училиште, освен во случаите кога посебните образовни потреби на детето се такви што тоа треба да следи настава во посебно основно училиште. Последното, сè уште е предмет на разработка во надлежните институции. Додека, пак, со член 61 се предвидува бесплатен превоз до училиштето за учениците со посебни образовни потреби. Вклучување во редовниот образовен систем на учениците со пречки во развојот подразбира целосна инклузија во работата и севкупниот живот во училиштето.⁵²

Во некои од законите кои регулираат дејности на различни структури на образовниот систем, се содржани членови кои се однесуваат на образовните потреби на лицата со тешкотии во учењето, и тоа: Законот за Бирото за развој на образованието (2006 година) со кој се утврдуваат надлежностите на Бирото за развој на образованието, како и други прашања од значење за развојот и унапредувањето на воспитанието и образованието.

Бирото за развој на образованието, покрај останатите области, е надлежно и за следење/стручен увид, истражување, унапредување и развој на воспитно-образовната дејност во делот на образованието на децата со посебни образовни потреби, за што според член 6 од Законот за Бирото за развој на образованието, му предлага на министерот за образование и наука наставни планови и наставни програми за образованието на децата со посебни образовни потреби, за што според член 13 врши нивно издавање. Во член 14 е наведено дека Бирото за развој на образованието врши воспоставување информациски систем и база на податоци за образованието за ученици со посебни образовни потреби.⁵³

Според член 2 од Законот за просветна инспекција (2005 година), со кој се уредуваат организацијата, надлежностите и овластувањата на просветната инспекција што ја врши Државниот просветен инспекторат и овластените инспектори на општината и на Градот Скопје, просветен инспекциски надзор, покрај во останатите образовни институции, се врши и во установите за образование и оспособување на ученици со посебни образовни потреби.⁵⁴

⁵² Закон за основно образование, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 14 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017

⁵³ Закон за Бирото за развој на образованието КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/2006; 142/2008; 148/2009, 69/2013, 120/2013, 148/2013, 41/2014 и 30/2016).

⁵⁴ ЗАКОН ЗА ПРОСВЕТНА ИНСПЕКЦИЈА КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 52/2005, 81/2008, 148/2009, 57/2010, 51/2011, 24/2013, 137/2013, 164/2013, 41/2014, 33/2015, 145/2015 и 30/2016)

Со Законот за наставници во основните и средните училишта (2015 година) се уредуваат условите за вршење на професијата наставник во основните и средните училишта во Република Северна Македонија (вклучително и за наставниците кои работат со деца со посебни образовни потреби), засновањето на работниот однос, категориите на наставници, работните задачи на наставникот, континуираното стручно усовршување (професионален развој), напредувањето во звања (кариерен развој) и одземање на звање, вклучително и за посебните училишта.⁵⁵

Наведените закони, од нивното донесување до денес редовно се ревидирани, во зависност од потребите.

4.2. Правилници

Со Правилникот за бројот на ученици со посебни образовни потреби во паралелка и начинот и условите за запишување на учениците со посебни образовни потреби во основните училишта (2017 година) се утврдува видот на попреченоста, бројот на учениците со посебни образовни потреби во посебна паралелка, односно наставна група, кој е различен во зависност од степенот и видот на попреченоста, бројот на учениците со посебни образовни потреби во паралелка во редовно основно училиште и може да изнесува најмногу до двајца ученици, при што за еден ученик со посебни образовни потреби кој се вклучува во паралелката, бројот на останатите ученици во паралелката се намалува за тројца ученици. Доколку во училиштето има повеќе ученици со посебни образовни потреби кои не можат да се распоредат според став 1 на овој член, училиштето рамномерно ги распределува учениците во сите паралелки во исто одделение од основното училиште. Според член 5 од наведениот правилник, за детето кое се запишува како ученик со посебни образовни потреби се доставува наод и мислење за оцена на видот и степенот на попреченоста и посебните потреби, а член 6 се однесува на инклузивниот тим кој има задолжение за прибирање информации за развојот на детето, неговата здравствена состојба, како и за неговите посебни потреби.

⁵⁵ Закон за наставници во основните и средните училишта КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 10/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017)

Според Правилникот за основни професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта, во подрачјето за социјална и образовна инклузија, потребно е наставникот да ги знае различните видови тешкотии кај учениците на кои им е потребна дополнителна поддршка во образованието, односно посебните образовни потреби, тешкотиите во учењето и недостатоците иницирани од социоекономски причини.

Во член 1 од Правилникот за основни професионални компетенции по подрачја на стручниот соработник во основните и средните училишта, со кој се уредуваат основните професионални компетенции по подрачја на стручниот соработник во основните и средните училишта, е содржан составот на стручните соработници кои остваруваат воспитно-образовна дејност во основното и во средното образование, каде што е вклучен и специјалниот едукатор и рехабилитатор како рамноправен член на тимот. Вклучувањето на специјален едукатор или рехабилитатор како стручен соработник во тимското работење на училиштето е во насока на помош и поддршка на учениците со посебни образовни потреби и унапредување на инклузивноста во образованието. Во член 44 од овој Правилник во подрачјето „Работа со учениците“ за стручниот соработник специјален едукатор или рехабилитатор опфатени се три потподрачја:

- поддршка на учениците во учењето,
- следење и поддршка на развојот на учениците;
- професионална и кариерна ориентација на учениците.

Во член 45 во подрачјето „Работа со наставниците“, за стручниот соработник специјален едукатор или рехабилитатор опфатени се две потподрачја:

- поддршка на наставниците за планирање и реализирање на воспитно-образовниот процес и самоевалвацијата;
- поддршка на наставниците за работа со учениците.

Во член 50 основните професионални компетенции на стручниот соработник специјален едукатор или рехабилитатор од потподрачјето „Училишна структура и организација“ се однесуваат на знаењата и вештините за следење на начинот на водење евиденција и документација за учениците со посебни образовни потреби и предлагање мерки за подобрување. Основните професионални компетенции на стручниот соработник специјален едукатор и

рехабилитатор од потподрачјето „Училишна клима, безбедна средина и демократско учество“ се однесуваат на знаењата и вештините за соодветно вклучување на учениците со посебни образовни потреби во активностите на ученичките заедници.

Училиштата можат да изготват и интерни акти со подетални инструкции за утврдување на правата на индивидуален образовен план и негова имплементација.

4.3. Други документи

Инклузивното образование е опфатено и во некои наши национални документи, како, на пример:

Националната стратегија за правата на лицата со попреченост за периодот 2023 - 2030 година е мултисекторски стратешки документ подготвен во широк партиципативен процес со вклучување на 216 учесници од 31 институција и 27 граѓански организации, со поддршка на Германското друштво за интернационална соработка (ГИЗ). Придонесот на секој учесник, организација и институција е од огромно значење, не само од аспект на анализа на состојбата и идентификување на предизвиците туку уште повеќе од аспект на предлагање мерки и активности.

Стратегијата поставува амбициозни одредници за унапредување на правата на лицата со попреченост, темелејќи се на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост на Организацијата на Обединети нации (ООН), Унија на еднаквост - Стратегија за правата на лицата со попреченост 2021 - 2030 на Европската Унија, како и Агендата 2030 и целите за одржлив развој. Стратегијата е заснована на принципот на човекови права и основниот принцип „Никој да не биде изоставен“ („Leave no one behind“) од Агендата 2030. Целта е унапредување, заштита и комплетно уживање на сите човекови права и слободи на лицата со попреченост на еднакви основи со останатите граѓани, како и унапредување на почитувањето на нивниот дигнитет.

Во согласност со Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост, а дополнето низ партиципативниот процес на подготовка на Стратегијата за правата на лицата со попреченост 2023 - 2030, таа се заснова на следните водечки принципи:

- а) почитување на принципот „Ништо за нас без нас“;
- б) почит кон дигнитетот и личната слобода, вклучувајќи ја и слободата на право на избор и независност;
- в) недискриминација;
- г) комплетно и ефективно учество и инклузија во општеството;
- д) почитување на различностите и прифаќање на лицата со попреченост како дел од различноста и хуманоста;
- ѓ) еднакви можности;
- е) пристапност;
- ж) еднаквост помеѓу мажите и жените;
- з) воведување и примена на универзалниот дизајн како задолжителен стандард;
- с) почитување на развојните капацитети на децата со попреченост и почитување на правото на децата со попреченост да го заштитат својот идентитет.

4.4. Резиме на областите на политиките опфатени со стратегијата и клучните правци на дејствување

Националната стратегија за правата на лицата со попреченост опфаќа девет приоритетни области, одредени врз основа на потребите, а усогласени со Конвенцијата на ООН за правата на лицата со попреченост (КПЛП) и Стратегијата за правата на лицата со попреченост 2021 - 2030 на Европската Унија. Во секоја од деветте приоритетни области се утврдени цели, мерки и активности коишто овозможуваат унапредување на правата на лицата со попреченост, независност, еднакви можности, квалитет на живот, како и градење инклузивно општеството. Приоритетните области се:

1. Пристапност
2. Еднаквост, пристап до правда и активно учество во јавниот и политичкиот живот
3. Пристап до здравствена заштита
4. Детска, социјална заштита и независно живеење
5. Право на образование
6. Вработување и право на работа

7. Локални инклузивни заедници
8. Јавна свест
9. Култура, спорт и рекреација

Пристапното опкружување, како физичко така и дигитално претставува основа за остварување на правата, независен живот и комплетно учество на лицата со попреченост во општеството на еднаква основа со останатите граѓани. Приоритетната област „Пристапност“ ги обработува пристапноста во физичката инфраструктура, пристапноста во транспортниот систем и дигиталната пристапност. Општата стратешка цел предвидува создавање пристапна средина за сите лица со попреченост, што ќе овозможи нивно активно учество во сите сегменти од јавниот живот.

Лицата со попреченост имаат право на заштита од сите форми на дискриминација и насилство, еднакви можности и пристап до правда, како и активно учество во сите сегменти на јавниот и политичкиот живот. Во приоритетната област „Еднаквост, пристап до правда и активно учество во јавниот и политичкиот живот“, стратегијата се стреми да го промени пристапот кон лицата со попреченост базиран на медицински и милосрден модел во пристап базиран на човекови права. Општата стратешка цел предвидува до 2030 година лицата со попреченост самостојно да одлучуваат, да ги уживаат своите права на еднаква основа со другите, како и активно да учествуваат во сите сфери на општествениот живот.

Лицата со попреченост имаат право на квалитетна, пристапна и достапна здравствена заштита, без дискриминација врз основа на попреченост. Здравствената заштита треба да обезбеди превенција, рана идентификација и интервенција, здравствена рехабилитација, како и услуги коишто ќе ја минимизираат или превенираат појавата на дополнителна попреченост, особено кај децата и постарите лица. Во приоритетната област „Пристап до здравствена заштита“, стратегијата се стреми да го унапреди здравствениот систем за сите граѓани, да ја подобри пристапноста на здравствениот систем, како и да обезбеди низа специфични здравствени услуги коишто им се потребни на лицата со попреченост.

Соодветната социјална заштита, заедно со вработувањето, е основен предуслов за осигурување адекватен приход којшто ќе обезбеди достоинствен стандард на живот за лицата со попреченост и нивните семејства и ќе ги заштити

од сиромаштија. Во приоритетната област „Детска, социјална заштита и независно живеење“, стратегијата се стреми да го унапреди системот на детска и социјална заштита во насока на овозможување независно живеење на лицата со попреченост. Општата стратешка цел предвидува до 2030 година да обезбеди зголемена покриеност и пристап до квалитетни услуги за децата и лицата со попреченост и нивните семејства, како поддршка за независен живот и соодветен стандард на живеење.

Образованието, на индивидуално ниво, овозможува развој на потенцијалите, дигнитет и самореализација, а на колективно ниво ги поставува темелите на инклузивното општество и борба против сиромаштијата. Во приоритетната област „Право на образование“, стратегијата се стреми да создаде инклузивно и квалитетно образование во коешто нема место за дискриминација. Тоа образование е базирано на пристапот на човекови права, учениците со попреченост ги гледа како еднакви со другите и ги поддржува да постигнуваат резултати, да ги реализираат своите потенцијали и да ја развиваат својата личност и таленти. Општата стратешка цел предвидува во 2030 година државата да обезбеди инклузивно и квалитетно образование и можности за доживотно учење за децата и лицата со попреченост.

Активното учество на лицата со попреченост на пазарот на трудот е еден од најдобрите начини да се осигура нивната економска независност и социјална инклузија. Приоритетната област „Вработување и право на работа“ го адресира прашањето на влез на лицата со попреченост на пазарот на трудот, обезбедување соодветни работни услови и поддршка, задржување на работното место и достоинствена работа. Општата стратешката цел се однесува на вработувањето и работните односи на лицата со попреченост и е насочена кон тоа да осигура активна улога на лицата со попреченост на отворениот пазар на труд до 2030 година, еднакво со другите.

Реалниот живот на граѓаните се случува во локалните заедници. Преку јавните локални услуги коишто ги обезбедуваат, општините и градовите во голема мера влијаат врз квалитетот на живот на сите граѓани, вклучувајќи ги и лицата со попреченост. Во приоритетната област „Локални инклузивни заедници“, стратегијата се стреми да создаде заедници коишто ги мапираат потребите на лицата со попреченост, дизајнираат и спроведуваат соодветни политики и обезбедуваат локални услуги коишто одговараат на тие потреби,

истовремено промовирајќи инклузија, остварување на човековите права на лицата со попреченост и антидискриминација. Општата стратешка цел во оваа приоритетна област предвидува во 2030 година да имаме сеопфатни, координирани и кохерентни локални политики коишто го подобруваат квалитетот на живот на лицата со попреченост.

Остварувањето на правата на лицата со попреченост мора да биде проследено со унапредување на јавната свест на општеството, затоа што со своето однесување, секој граѓанин може да придонесе лицата со попреченост да ја уживаат еднаквоста за којашто се залага оваа стратегија. КПЛП, како и Унијата на еднаквост: стратегијата за правата на лицата со попреченост на Европската Унија препорачуваат мерки за јакнење на јавната свест, борба против стереотипите, предрасудите и штетните практики кон лицата со попреченост, но и промовирање на способностите и придонесот на лицата со попреченост во општеството. Во приоритетната област „Јавна свест“, стратегијата се стреми да ја зајакне свеста за правата на лицата со попреченост, да промовира позитивни перцепции, поголема свест за придонесот и поголемо присуство на лицата со попреченост во медиумите и во јавниот живот. Општата стратешка цел во оваа приоритетна област предвидува во 2030 година институциите во јавниот сектор, како и сите чинители во општеството да имаат развиена свест за попреченоста како дел од човековата различност.

Пристапните и инклузивни култура, спорт, туризам и рекреација играат важна улога во комплетното учество на луѓето во општеството. Тие ја зголемуваат благосостојбата и им овозможуваат на луѓето, вклучително и на лицата со попреченост да ги искористат и развиваат своите потенцијали. Во приоритетната област „Култура, спорт и рекреација“, стратегијата се стреми да ги зголеми можностите за лицата со попреченост за активно учество во културата, уметноста, спортот и рекреацијата, но и да создаде култура на инклузивни културни, рекреативни и спортски настани, чијшто важен дел се лицата со попреченост. Општата стратешка цел во оваа приоритетна област предвидува во 2030 година лицата со попреченост да бидат активно вклучени во креирањето содржини и да учествуваат во културните, спортските и рекреативните активности.

Во Стратегија за образование 2018 - 2025 година, како определена визија може да се смета заложбата да се обезбеди сеопфатно, инклузивно и

интегрирано образование насочено кон ученикот, со современи програми што овозможуваат идните генерации да се стекнат со знаења, вештини и компетенции во согласност со потребите на демократското мултикултурно општество, пазарот на трудот и новите предизвици во глобалниот научно-технолошки амбиент.

Помеѓу утврдените клучни цели за предучилишно, основно и средно образование е и целта за подобрување и приспособување на образовната инфраструктура, наставниот план и програмата и учебниците за учениците со посебни образовни потреби, како и осигурување на компетенциите на наставниците и стручните служби кои работат со ученици од овие групи.

Целите на Стратегијата за образование 2018 - 2025 година кои се однесуваат на лицата со посебни потреби, се дефинирани на начин кој овозможуваат приспособување и доследно спроведување на концептот на инклузивно и мултикултурно образование, со фокус на родовата еднаквост, почитувањето на различности по која било основа, како и со поддршка на повеќејазичноста и етничката кохезија, унапредување на образовната инфраструктура заради обезбедување поголема инклузивност (вклученост), достапност, енергетска ефикасност и дигитализација и обезбедување целосен опфат во образовниот систем на сите лица со посебни образовни потреби, преку приспособување на наставните програми (од аспект на наставните цели и јазикот на реализација на наставата) на нивните потреби и можности. Во таа насока некои од приоритетите во Стратегијата за образование за 2018 - 2025 година се: зголемување на опфатот на децата и подобрување на инклузивноста во предучилишното образование, зголемување на опфатот на учениците и подобрување на инклузивноста и интернетичката интеграција во основното и во средното образование.⁵⁶

Во документот *Основни професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта*, во подрачјето „Социјална и образовна инклузија“ е даден опис на компетенциите што се однесуваат на познавањата на различни концепти и модели за инклузивно образование од страна на наставникот за ученици со различни тешкотии на кои им е потребна дополнителна поддршка во образованието (ученици со посебни образовни

⁵⁶ Стратегија за образование за 2018 - 2025 година

потреби, со тешкотии во учењето и заостанување од социоекономски причини), како и разбирањето на социјалните и културните фактори и начинот на којшто тие влијаат на образованието и социјалната кохезија.⁵⁷

Во документот *Основни професионални компетенции и стандарди за стручните соработници*, содржани се компетенциите за инклузивно образование во различни подрачја на работата на стручните соработници, а еднаквост, инклузија и социјална правда се едни од вредностите по кои се водат во својата професионална работа.⁵⁸

Националната законска рамка, како и сите наведени меѓународни документи на кои се обврзала Република Северна Македонија наведуваат на постоење позитивни образовни можности за децата со посебни образовни потреби, при што тие го имаат истото право за соодветно и квалитетно образование како и сите други, со интенција за ставање во функција на севкупниот потенцијал, со право на избор и можност за образование во инклузивна средина, право на специфични ресурси и стручност за да се одговори на нивните потреби и право на сервиси кои постојано дејствуваат во нивен најдобар интерес. Притоа може да се констатира дека одредбите на националната образовна политика упатуваат на постоење позитивни законски можности за инклузивно образование на децата со посебни образовни потреби.

Во тој контекст, не смее да се занемари улогата на стручната служба и инклузивниот тим, кои се од особено значење за развојот на инклузивното образование (во следењето, напредувањето, адаптирањето, учењето и комуникацијата, како и поддршката на наставниците, учениците и родителите).

Активности за поддршка на училиштата во Република Северна Македонија од страна на Бирото за развој на образованието и УНИЦЕФ, како најсоодветен начин за инклинирање кон светските инклузивни стандарди и одржување на ентузијазмот на училиштата, со традиција на стихијна и неорганизирана интеграција на децата со специјални образовни потреби, е реализацијата на проектот „Интеграција на деца со специјални образовни потреби во Република Македонија“ како сегмент од проектот „Специјални потреби во училницата“ од 1988 година, чиј носител е Бирото за развој на

⁵⁷ Правилник за основни професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта, 2015

⁵⁸ Основни професионални компетенции и стандарди за стручните соработници, Македонски центар за граѓанско образование, 2016

образованието на Република Македонија. Една деценија подоцна, во 1998 година, Бирото за развој на образованието со поддршка на Канцеларијата на УНИЦЕФ го започна петгодишниот проект „Инклузија на децата со посебни потреби во редовните училишта во Република Македонија“.⁵⁹

Во рамките на овој проект, а во согласност со современите научни достигнувања, терминот *интеграција* на деца со посебни образовни потреби се заменува со терминот *инклузија* на деца со посебни образовни потреби, се формираат училишни инклузивни тимови во 54 основни училишта и 13 јавни детски градинки и се воспоставува соработка со специјалните едукатори и рехабилитатори од посебните основни училишта за изработка на индивидуален образовен план (ИОП).

Државните политики за инклузија на децата со посебни потреби налагаа зголемен интензитет на преземени и реализирани мерки и активности, особено во последниве неколку години. Како една од приоритетите и особено значајна мерка е вклучувањето на специјални едукатори и рехабилитатори како стручни соработници во редовните училишта и ангажирање на персонални и педагошки асистенти за помош и поддршка на учениците со посебни образовни потреби (ПОП), што продуцира потреба од дефинирање на нивните професионални компетенции.

Од 2014 година, Бирото за развој на образованието со поголем интензитет презема конкретни активности за реализација на државните политики за инклузија на маргинализираните групи деца. Во таа насока, Бирото за развој на образованието во соработка со Македонскиот центар за граѓанско образование и со финансиска поддршка на УНИЦЕФ, е вклучено во програмата „Инклузивно образование за основните училишта“, која е дел од програмата „Училиште по мерка на детето“ и претставува проширување и продлабочување на програмите „Математика со размислување“ и „Јазична писменост во почетните одделенија“, кои со поддршка на УНИЦЕФ се реализираат од 2009 година.

Целта на програмата е да се подобри квалитетот на учењето, посебно на основните знаења и вештини по математика и мајчин јазик, со посебен акцент

⁵⁹ Јачова З, Самарциска-Панова Ј, Лешковски И, Ивановска М, Прирачник за проектот Инклузија на децата со посебни потреби во редовните училишта во Република Македонија, Биро за развој на образованието, Скопје, 2002

на поддршка на учењето на учениците со ромска етничка припадност и на учениците со тешкотии кои се вклучени во редовните основни училишта.

Училиштата кои се вклучени во програмата преку обуки и различни активности, се ориентирани кон подобро разбирање на инклузивното образование и јакнење на капацитетите на училиштата за „работење со различни групи ученици, обезбедување учество и поттикнување на учењето“. Дел од обуките и активностите се однесуваат и на формирање тимови и развивање заедници за инклузија. Во овие училишта има формирано училишни инклузивни тимови кои се стекнале со искуства во нивното работење и се подготвени да ги споделат со други училишта.

5. ИНКЛУЗИВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО ЕВРОПСКИОТ ОБРАЗОВЕН КОНТЕКСТ

5.1. Инклузивно образование во Шведска

Кога станува збор за учениците кои имаат потреба од посебна поддршка и учениците со посебни потреби, шведскиот задолжителен училиштен систем понекогаш се смета за еднонасочен систем.⁶⁰ Предвид ќе бидат земени критички дискусии на експерти, како и актуелните политики и практики на различни нивоа на шведскиот задолжителен училиштен систем за овие ученици. Спроведените анализи на државно ниво наведуваат на прилично комплексна слика на поставеност и спроведување на инклузивното образование на општинско и на национално ниво и даваат неколку заклучоци:

- државните политики оставаат многу простор за интерпретација на општинско училишно ниво што резултира со големи варијации во различни општини;
- шведската државна политика не е толку инклузивна како што често се наведува;
- се претпоставува дека е тешко да се постигне поистоветување на разликите;

⁶⁰ Special Education Today in Sweden, online available: <https://www.researchgate.net/publication/289912842>

- целите за постигнување кои се поставени можат да бидат „нож со две острила“ кога се во корелација со инклузија;
- се чини дека повеќето од учениците кои посетуваат редовна настава уживаат во неа, што од меѓународна перспектива ја прави Шведска во голема мера демократски настроена во таа сфера.

Шведскиот образовен систем се базира на филозофијата дека сите ученици имаат исто право на личен развој и учење.⁶¹ Ова право е наведено во член 1 од Законот за образование.⁶²

Вклучувањето на сите ученици по овој принцип е од клучно значење, а правата на учениците кои имаат потреба од посебна поддршка не се искажуваат посебно.

Сегашниот наставен план за задолжителните училишта не го користи зборот или концептот инклузија во главните политики, туку го промовира горенаведеното дека сите ученици ќе се школуваат во редовните паралелки или групи за згрижување деца. Ако ова не е можно, тогаш училиштето мора многу јасно да покаже зошто треба да се разгледуваат други образовни можности за учениците. Ова е важен филозофски став за организацијата и функционирањето на училиштата.

За учениците со поголеми тешкотии во учењето постои специјална програма - *särskola* или во превод: попреченост во учењето. Оваа програма претходно била одговорност на регионално и национално ниво, но од 1996 година локалната самоуправа преку локалните училишни одбори во секоја општина добива целосна одговорност за нејзиното спроведување. Програмата сега е тесно поврзана и целосно опфатена во општите активности на училиштата. Од кадарот се бара да поднесат извештај до раководителот во кој ќе биде јасно наведено дека може да се очекува ученикот да не ги постигне и минималните стручни барања што треба да ги владее во образовниот процес.⁶³

За учениците кои имаат потреба од посебна поддршка, потребно е да бидат разработени акциски планови од страна на нивните наставници во консултација со самите ученици, нивните родители и наставници и советниците за специјална поддршка. Овие планови кои ги идентификуваат потребите и

⁶¹ <https://www.european-agency.org/countryinformation/sweden>

⁶² <https://www.perfar.eu/policy/education/sweden>

⁶³ Извор: <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/07/Intellectual-Disability-inEurope.pdf>

одредбите за нивно исполнување, континуирано се оценуваат, а напредокот наведува на евентуални промени во почетно утврдените насоки. Раководителот на училиштето е одговорен за посебните потреби на ученикот, што се испитува веднаш.

Наставниците за посебна поддршка се специјализирани во шест насоки: развој на јазикот, пишување и писменост, развој на математика, глувост или оштетување на слухот, оштетување на видот, оштетување на јазикот и тешкотии во учењето. Исто така, постои образовен педагог за посебна поддршка без конкретни насоки.

Специјалистичката одредба за поддршка на учениците со телесна попреченост и оштетување на слухот и видот постои главно во општообразовните програми, а во некои случаи и во посебни услови.⁶⁴

Целокупното образование и националните наставни програми одговараат колку што е можно повеќе на учениците кои не се инвалидизирани, со акцент на задоволување на индивидуалните потреби. Според националните курикулуми, учениците со глувост имаат можност да комуницираат и на шведски и на знаковен јазик, но знаковниот јазик се наведува како прв јазик.

Државата нуди поддршка преку Националната агенција за образование за посебни потреби, која опфаќа три национални и пет регионални специјални училишта. Националните училишта се грижат за учениците со: оштетување на видот во комбинација со дополнителни пречки; глувост или оштетување на слухот во комбинација со недостатоци во учењето; тешки нарушувања во говорот и јазикот. Регионалните училишта нудат едукација на учениците со глувост или губење на слухот што одговараат на задолжително школување. Националната агенција за образование за посебни потреби исто така има четири национални ресурсни центри за стекнување специјализирано знаење за лицата кои се опфатени во националните училишта.⁶⁵

Ресурсните центри нудат проценки за децата и младите и изработуваат програми за обука за едукатори и родители. Тие се во силна корелација со локалните училишни одбори за да можат да го прилагодат инклузивното образование најблиску до потребите на лицата во согласност со нивната

⁶⁴ Извор: <https://www.swselpa.org/>

⁶⁵ Извор: <https://www.spsm.se/om-oss/english/theswedish-education-system/laws-and-rights-in-swedish-schools/special-needs-educationsne-in-sweden/>

попреченост. Учениците кои се слепи или имаат оштетувања на видот, но без други оштетувања, од 1988 година се образуваат во редовната настава. Поддршката се обезбедува преку наведените ресурсни центри.

6. УНАПРЕДУВАЊЕ НА СПОРТОТ ЗА ЛИЦАТА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

Состојбата на лицата со попреченост низ историјата на човештвото зависела од степенот на севкупниот научен, економски и социјален развој. Лицата со попреченост отсекогаш постоеле во сите општества, насекаде низ светот. Ако порано се верувало дека причината поради која некои лица се раѓаат со каков било вид на попреченост лежи во недоволниот развој на науката и медицината, денес се знае дека попреченоста исто така може да настане токму од спротивна причина – поголемиот развој на науката, поточно од нејзините последици, како што се нуклеарни реакции, хемиски отрови, загадувањето на околината и така натаму. Меѓутоа, ако се погледне низ историска перспектива, важно е да се увиди дека денес веројатно е полесно да се интегрираат лицата со попреченост во општеството отколку што тоа било порано.⁶⁶

Денес постојат институции за лицата со попреченост, меѓутоа преминувајќи од медицинскиот кон социјалниот модел, а во поново време и со развојот на холистичкиот модел, се создаваат услови за посамостојно живеење со почитување на основните човекови права загарантирани со најразлични конвенции и национални стратегии, кои имаат за цел не само да ги сочуваат правата на лицата со попреченост да водат живот како рамноправни членови на општеството на кое му припаѓаат туку и да се развиваат подобри стратегии за нивно самостојно живеење во заедницата, со неопходната поддршка од сите граѓански структури.

Спортот во целост има позитивно влијание на квалитетот на животот, здравјето, ментална стабилност, мотивација и самодоверба како кај лицата од типична популација така и кај лицата со попреченост.

Спортските вежби во однос на дејството можат да се поделат на општи и локални.

⁶⁶ Анастасовски, И.: Нанев, Л.; Лажетиќ, Г.; Фрицханд, А.; Фетаи, Ф. (2022), Спорт, Идентитет и Глобализација (Теорија & Емпирија), Геостратешки Институт ГЛОБАЛ, Скопје, стр. 93

Општите вежби имаат за цел да го активираат целиот организам, да потпомагаат за одржување на општото здравје или закрепнување од болна во здрава состојба.

Локалните вежби дејствуваат на одредени делови на телото, односно на групи мускули. Имаат посебно значење во нарушување или оштетување на локомоторниот апарат, во спортските повреди, во елиминацијата на мускулната контрактура.

Бенефитите од учеството во спорт на лица со попреченост се наведуваат во литературата во насока на зголемена интеграција во заедницата, подобрување на квалитетот на животот, поголемо чувство на лично задоволство и благосостојба, развој и подобри социјални вештини.⁶⁷

Сепак, литературата исто така укажува и на тоа дека можноста за такво учество не е секогаш соодветна.⁶⁸ Абел и соработниците тврдат дека вистинската интеграција зависи од многу фактори. Ова ги вклучува социоекономскиот статус, нивото на приспособување, достапноста на транспортни и други услуги и помагала кои го олеснуваат учеството на лицата со попреченост во спортот.

Белата книга за спорт на Европската комисија, во 2010 година го прифати ставот на Абел за луѓето со посебни потреби, според којшто спортот за нив и понатаму останува тешко достапен и кога се како учесници во спортот и кога се набљудувачи. Момчињата и девојчињата со попреченост не уживаат со истите можности во занимавање со спортот како нивните врсници без попреченост, особено во училиштето на часот по физичко образование со нивните соученици. Резултатот на тоа е неусвојување на навика за спортување на рана возраст. Таму каде што постојат примери за учество на млади лица со попреченост во спорт, резултатите се секогаш позитивни.

Спортот и рекреацијата се важен дел од животот на сите луѓе, со или без попреченост. Патерсон⁶⁹ и соработниците тврдат дека спортските активности и рекреација придонесуваат за поквалитетен живот на лицата со попреченост, помага нивниот живот да биде поинтересен, да ја ослободат напнатоста,

⁶⁷ Анастасовски, И.: Нанев, Л.; Лажетик, Г.; Фрицханд, А.; Фетаи, Ф. (2022), стр.94,95.

⁶⁸ Abel, B. et al. (2008). The transatlantic fed: from individual stories of disability to collective action, In: Pollard N. at all editors: Political practice in occupational therapy, Edinburgh: Elsevier science, 175-181.

⁶⁹ Patterson, P. D., Moore, C. G., Probst, J. C. & Shinogle, J. A. (2004). Obesity and physical inactivity in rural America. Journal of Rural Health, 20(2), 151-159.

придонесува кон градење и одржување позитивни односи со семејството и пријателите и слично.

Авторот Мекгил⁷⁰ ја наведува корисноста на спортот затоа што „со задоволството создаваме посилено чувство на тоа кои сме и го јакнеме нашето чувство на припадност“.

Конвенцијата за правата на лица со попреченост претстваува основен документ за нивните права, особено членот 30 кој говори за нивното учеството во културниот живот, рекреацијата, слободното време и спортот, каде во ставот 5 укажува на тоа да им се овозможи да учествуваат на еднаква основа со другите во рекреативни и спортски активности. Државите членки ќе преземат соодветни мерки, и тоа да се поттикне и промовира учеството во најголема можна мерка за нив во редовните спортски активности на сите нивоа, да се осигура дека тие имаат можност да организираат, развиваат и да учествуваат во спортски и рекреативни активности специфични за попреченост и за таа цел да се поттикне обезбедување соодветни инструкции, обуки и ресурси на еднаква основа со другите. Она што е особено важно да се истакне во конвенцијата, е тоа дека е неопходно да се осигура тоа дека оваа категорија ќе имаат еднаков пристап со другите деца до учество во игри, рекреација и спортски активности, вклучително и оние активности во училишниот систем.⁷¹

Нашата држава ја има потпишано Конвенцијата за правата на лицата со попреченост во 2007 година, а ја ратификуваше во 2011 година, со што нејзините одредби станаа дел од националното законодавство на Македонија и се на сила. Ова укажува дека нашата држава е обврзана да создава услови за практикување на спортска активност за лицата со попреченост.

Но она што е важно да се истакне е што од ратификувањето на Конвенцијата до сега нешто посебно не е преземено за унапредување на спортската активност за оваа категорија.

Имено, спортската активност за лицата со попреченост е составен дел од спортот, без оглед дали се работи за лица со телесна (физичка) или интелектуална (ментална) попреченост. Бидејќи се работи за мошне комплексна материја, мора да се пристапи и на таков начин. Факт е дека лицата со

⁷⁰ McGill, S.M. (2004). Ultimate back fitness and performance. Waterloo, Ontario, Canada: Wabundo Publishers

⁷¹ Анастасовски, И. (2021) Вовед во состојбите за спорт и физичка активност за лица со попреченост, (истражување), Факултет за физичко образование, спорт и здравје, УКИМ

попреченост се хетерогена групација со различен тип оштетувања кои се локализирани во сегментот на телото или сетилата.

Спортот и физичкото вежбање не се резервирани само за „здравите“ лица.

Младите лица со инвалидитет исто така, ако не и повеќе од тоа, имаат потреба од телесна активност со програмиран напор и правилно дозирани физички оптоварувања.

Младите лица со инвалидитет, повеќе или помалку, секојдневно се изложени на долготрајно седење и физичка неактивност која ако трае подолг временски период доведува до уште поголемо намалување или потполно губење на преостанатите физички способности.

Мора да се истакне дека голема улога и одговорност во функција на развој на спортот и физичката активност за лицата со попреченост имаат спортските едукатори од областа на спортските науки, спортската медицина, психологијата или социологијата на спортот, особено кога се работи за подобрување на психосоматскиот статус на оваа категорија.⁷²

Во текот на 18 и 19 век, на спортот започнало да се гледа како на алатка за рехабилитација на лицата со попреченост. Основоположник на параспорт или адаптивен спорт е д-р Лудвиг Гутман, кој сметал дека параолимписките игри се еквивалентни на игрите на Пјер де Кубертен (основач на модерните олимписки игри). Во таа насока можат да се наведат некои спортови кои можат да се вредат во графата адаптивни спортови или спортови за лица со попреченост: велосипедизам, јавање коњ, веслање, седечка одбојка, кошарка во количка, стрелаштво, бош, куглање, мечување, пливање, скуба, голбол, пинг-понг и скијање на вода.

Организираните спортски активности на лицата со попреченост можат да се поделат во три групи, и тоа: лица со оштетен вид и слух, лица со телесна попреченост и лица со интелектуална попреченост. Организираните спортски активности за лицата со телесна попреченост се развиле од програмите за рехабилитација. По првата Светска војна, физиотерапијата и спортската медицина заземаат важно место во рехабилитација на лицата со пречки во физичкиот развој, покрај ортопедијата и хирургијата. По Втората светска војна, како одговор на потребите на големиот број воени инвалиди (војници и цивили),

⁷² Анастасовски, И. Вовед во состојбите за спорт и физичка активност за лица со попреченост,

спортот станува клучен дел од рехабилитација во форма на рекреација, а подоцна и натпреварување. Спортските игри содржат комплексни физички оптоварувања на лицата со попреченост и влијаат на целиот организам и неговиот систем, но имаат влијание и пропорционално на одделни мускули на телото, како и тоа дека ја подобруваат психофизичката состојба.

Белата книга за спорт на Европската комисија од 2010 година, се осврнува на податокот дека спортот и физичката активност за лицата со попреченост и понатаму остануваат тешко достапни, и тоа не само како активни учесници во тие активности туку и како набљудувачи во спортот. Проблемот може да се лоцира во самите родители поради неусвојување на навика во рана возраст кај децата со попреченост за спортска активност.

Низ ЕУ, лицата со попреченост имаат слични проблеми, се соочуваат со слични пречки и доживуваат слични случаи на дискриминација. Повелбата за основните права на ЕУ ја рефлектира нејзината заложба на правата на лицата со попреченост. Член 26 од повелбата на тој начин подвлекува дека „ЕУ го признава и го почитува правото на лицата со попреченост да имаат корист од мерките наменети за обезбедување на нивна независност, социјална и професионална интеграција и учество во животот на заедницата“.

6.1. Спортот и физичка активност на лицата со попреченост на ниво на Европска Унија

За жал, нема централен систем на евиденција за учеството на лицата со попреченост за спорт и физичка активност на ниво на Европската Унија. Голем број земји од ЕУ, како Белгија, Италија, Латвија и Романија не собираат редовно податоци на национално ниво. Некои држави собираат различни нехармонизирани индикатори за спортот и физичка активност за лицата со попреченост, што прави невозможно да се направат значајни споредби помеѓу нив.

Пример во Франција⁷³ (табела 1), националното Министерство за образование собира податоци за бројот на членови на попреченост во спортските клубови, како и за бројот на такви клубови. Податоците покажуваат

⁷³Извор: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/09e457a0-04d7-11e9-adde01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-84442024>, ECORYS, Европска Комисија, декември 2018.

дека имало значително зголемување на можностите за лицата со попреченост да практикуваат спорт во клубовите во последните неколку години.

Табела 1. Табеларен приказ на податоците за бројот на членови со попреченост во спортските клубови во Франција

Вид податоци	2012	2015
број на членови	73 204	91 781
број на спортски клубови	2 086	2 481

Извор: <https://op.europa.eu/.../language-en/format-PDF/source-84442024>, ECORYS, Европска комисија, декември 2018.

Во Ирска⁷⁴, јавното тело задолжено за спорт поседува статистика за процентот на луѓе со попреченост што учествува во спортот. Слично на тоа, Националниот институт за јавно здравје во Холандија собира информации за лица со различни видови попреченост кои учествуваат во спортски активности. Во Шведска, националното истражување за јавно здравје нуди информации за (не)активност по вид на попреченост. Годишниот извештај на Министерство за образование, култура и спорт на Шпанија собира податоци за членство во различни спортски федерации посветени на спорт за лица со попреченост (табела 2).

Табела 2. Табеларен приказ на податоците за бројот на членови со попреченост во спортските клубови во Шпанија

Вид на попреченост	2012	2016
број на лица со физичка попреченост	2 231	1 632
број на лица со интелектуална попреченост	4 619	5 951
број на лица со оштетен слух	733	1 079
број на лица со оштетен вид	2 009	1 767
број на лица со парализа	1 557	1 324

⁷⁴Извор: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/09e457a0-04d7-11e9-adde01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-84442024>, ECORYS, Европска комисија, декември 2018.

Некои земји членки на ЕУ, како Франција, Ирска и Холандија, имаат усвоено централизиран пристап што е заснован на специфични национални стратегии и иницијативи за финансирање, додека други членки на ЕУ, како Белгија, Италија и Шпанија ги фаворизираат стратегиите суштински развиени и спроведени на регионално и локално ниво. Конкретно во Белгија партиципирања во спортот на лицата со попреченост спаѓа во надлежноста на регионалните власти.⁷⁵

Во Франција, една од четирите оски на Министерството за спорт (Франција во движење) е насочена кон зголемување на бројот на лица со попреченост кои редовно практикуваат спорт или физичка активност. Државното министерство за лица со попреченост има водечка улога во спроведувањето на оваа цел. Во Франција постои меѓуминистерски комитет задолжен за координација на различните политики и активности во оваа област кој воедно ги централизира сите мисии предводени од владата во корист на лица со попреченост во различни министерства. Во Германија, учеството во спортот на лицата со попреченост е под одговорност на федералните држави.

Како позитивен пример од регионот може да се наведе организацијата на турнир во кошарка за лица во инвалидска количка на Факултетот за спорт и воспитување во Ниш, Србија, каде што професорите Александровиќ и Јоргиќ активно работата на промоција на кошарката за лица со количка. Универзитетот во Ниш ги користи искуствата на Универзитет за спорт во Каунас, Литванија и професорот Скучас.⁷⁶

Слика 7. Спортски активности во колички

⁷⁵ Анастасовски, И. (2021) Вовед во состојбите за спорт и физичка активност за лица со попреченост, (истражување), Факултет за физичко образование, спорт и здравје, УКИМ

⁷⁶ Извор: <https://niskevesti.rs/kosarka-u-kolicima-nije-samo-za.../>

6.2. Состојбата во Р Северна Македонија со спорт и физичка активност на лицата со попреченост

Во рамки на Министерство за труд и социјална политика е изработена и усвоена Национална стратегија⁷⁷ за изедначување на правата на лицата со инвалидност за период 2010 - 2018, која во точка 12 се осврнува на рекреација и спорт за лицата со попреченост, која вели дека игрите, рекреацијата и спортот кај децата и младите со развојни проблеми и посебни образовни потреби, како и кај лицата со инвалидност придонесуваат кон подобрување на нивната општа состојба на организмот, самопотврдување, социјализација и активно вклучување во општествениот и стопанскиот живот. Од особено значење за спроведување на рекреативните и спортските активности за децата, младите, учениците и студентите и другите лица со инвалидност, е дејствувањето на националните инвалидски спортски федерации како спортски здруженија кои имаат добиено решение за дејност спорт од Агенцијата за млади и спорт на Македонија според Законот за спорт и Законот за инвалидски организации. Но кога веќе се говори за одредени аспекти за унапредување на спортска и физичка активност за лицата со попреченост, треба да се издвојат неколку важни аспекти, и тоа:

1. Социолошки аспект, кој е насочен кон тоа дека за добро организирана рехабилитација мора да постојат и добри услови во општествената средина, како што е нивото на развој на производните сили, севкупните економски можности, но и позитивните односи и ставови на социјалната средина кон лицата со попреченост, и сето тоа заедно го сочинува социјалниот аспект на рехабилитацијата.
2. Едукативен аспект, кој е насочен кон процесот на рехабилитација и едукација на лицата со попреченост. Едукативниот аспект, односно процесот на образование подразбира стекнување потребни знаења, умеења и навики кои имаат социјални вредности што ќе се развиваат преку имплементација на образовните програми, особено во делот на спортската активност, како и професионална обука на лицата со попреченост за нивно понатамошно осамостојување.

⁷⁷ Извор: <https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/FINALNA%20Revidirana%20Nacionalna%20Strategija.pdf>

3. Здравствен аспект, кој е насочен кон тоа да докаже дека спортската активност и вежбањето се потребни за секој поединец, но пред сè за лицата со попреченост. Здравствениот аспект пред сè ја подобрува работата на срцето и внесува голема доза на радост кај секое лице со попреченост, а го подобрува и расположението и психосоматскиот статус. Преку користењето на спортската активност и вежбањето се цели кон подобрување на здравјето и благосостојба на лицата со попреченост, а особено тоа се рефлектира врз нивното ментално расположение.

Улогата на државната и локалните власти и институции (како административни така и научни) за унапредување на спортска и физичка активност за лицата со попреченост е од големо значење особено во делот на интеграција и нивниот социјален живот во нашево општество. Целта на тие програми е да се воспостават пред сè долгорочни одржливи здравствени подобрувања на лицата со попреченост. Како пример ќе посочиме два проекта за спортување на лица со попреченост помогнати од Град Скопје и Општина Аеродром. Тоа се „Интегративно пливање за децата од општина Аеродром“ и „Јас можам, дај ми шанса“. Исто така, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ преку Факултетот за физичко образование и спорт спроведе проект за учество на студентите со попреченост во универзитетските спортски игри. Во оваа смисла може да се истакне дека се направи истражување на родителите на децата со попреченост и кај студентите учесници во проектот на УКИМ, при што беа нотирани главните проблеми со кои се соочуваат самите родители на оваа категорија на деца и студентите во делот на можностите на нивно спортување и физичка активност, особено за нивното ментално здравје и благосостојба.

Сегментите кои ги истакнаа како нивен проблем се:

1. непристапност на спортските објекти поради архитектонските бариери,
2. недостаток на опрема и специфични спортски реквизити,
3. недостаток на приспособен јавен превоз, градски и меѓуградски,
4. недостаток на посебни образовни програми за работа на часови по физичко образование со деца и младинци со попреченост;
5. недоволно едуцирани спортски тренери за работа со спортисти со попреченост, и

6. недоволно финансиски средства за финасирање на спортски активности.

7. РЕЛЕВАНТНИ ЕМПИРИСКИ ПРАШАЊА

Целта на воспитување и образование е целосен, интелектуален, емоционален, друштвен, морален и физички развој на секој ученик според староста, развојните потреби и интереси.⁷⁸

Слепите и слабовиди ученици би требало да имаат поактивна улога во процесот на учење наместо да бидат пасивни следачи, што, за жал, се случува многу често. Наставата треба да се смисли и организира така што во неа слепите и слабовидните ученици да учествуваат, вклучувајќи ги преостанатите сетила, со цел развој на различни идеи, концепти и искуства во формирање знаење за светот околу нас и интеракција во него. Поради недостаток на вид, слепите и слабовидни ученици мора да научат како максимално да ги искористат останатите сетила и да го компензираат сетилото за вид.

Слабовидите ученици формално-правно не се сметаат за слепи; тие едноставно имаат намален вид на или под 20/70, додека слепите ученици имаат вид кој е на или понизок од 20/200. Без разлика на тоа, само 15 % од учениците со слаб вид се сметаат потполно слепи, без способност за запазување на светлост или облик. Кога работите со ученици со слаб вид, важно е да се запамети дека може да научат поефикасно да го користат својот вид. Предавачите мора да научат да ја менуваат околината или да ги менуваат предметите со цел учениците со слаб вид да ги видат полесно. Додека се планира модификацијата на опкружување, мора да се земат предвид посветли бои и контраст, големина и оддалеченост и организација на времето и просторот.

Наставата по предмет Физичко и здравствено образование има за цел да ги подобри физичките вештини на учениците, моторните вештини и знаењето за физичката и здравствената култура со цел да се зачува здравјето и да се применат соодветни и редовни физички вежби во современи услови за живот и работа.

⁷⁸ Георгиевски, С. (2023), СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ ЗА ПОЛАГАЊЕ НА СТРУЧЕН ИСПИТ – истражување спроведено во ДУРДМОВ „ДИМИТАР ВЛАХОВ“, Скопје

Наставата по овој предмет има за цел да ги подобри физичките вештини на учениците, моторните вештини и знаењето за физичката и здравствената култура со цел да се зачува здравјето и да се применат соодветни и редовни физички вежби во современи услови за живот и работа.

Комбинација од неколку методи води кон најдобар напредок на ученикот. Методот на вербална настава се користи за објаснување на лесни движења и вежби. На ученикот треба да му се дадат конкретни и јасни инструкции.

Методот на покажување е важен за посложени движења, особено кога учениците стекнуваат нова моторна вештина. Овој метод му овозможува на ученикот да го почувствува ритмот и формата на движење. Исто така се користи за објаснување на правилната почетна позиција за изведување на движењето.

Со цел да се примени одреден принцип на настава, наставникот мора да го земе предвид нивото на моторна зрелост на учениците, степенот на независност во часот, степенот на брзина, ритам и умешност, како и способноста на учениците да користат наставни материјали и ресурси.

Принципите на постепеност и систематичност се особено важни за наставата по физичко и здравствено образование - ги охрабруваат учениците со едноставни вежби и движења од лесни до тешки варијации, развиваат желба за спорт и постојано се подобруваат.

Во наставата, за да се постигнат планираните воспитно-образовни цели и задачи, треба внимателно да бидат одбрани вистинските методи за работа, но и вистинските средства и помагала. Постојат голем број стандардни средства и помагала кои долго време се користат во образованието и рехабилитацијата на слепи и слабовидни ученици по предметот Физичко и здравствено образование. Мотивацијата е една од клучните алки во процесот на играта. Сите деца можат да научат, само треба да знаат како и да веруваат дека можат.

Часовите по Физичко образование се базираат на вежби за обликување мускули, фитнес-вежби, ритмичка и корективна гимнастика, како и учење разни спортови (фудбал, кошарка, одбојка, ракомет, голбал ...).

Во текот на моето досегашно работно искуство во училиштето за деца и младинци со оштетен вид „Димитар Влахов“, при работата со учениците и во консултација со моите колеги наставници во однос на оваа тема, едногласно се согласуваат дека спортот зазема важно место во воспитно-образовниот процес, како и играта гол-бол.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. Предмет на истражување

Предмет на ова истражување е влијанието на спортот и спортските активности во училиште и ставот на спортските работници при работа со деца со попреченост.

2. Цел на истражување

Истражувањето има за цел да ги испита ставовите на спортските работници и нивната посветеност на децата со попреченост, како и тоа дали државата има доволно специјални едукатори, рехабилитатори; дали градинките, училиштата и факултетите располагаат со потребните физички услови и дидактички средства за работа со деца со попреченост и импактот на деца со ПОП во спорт и спортски активности, долгорочни придобивки.

3. Задачи на истражувањето

Поставената цел ќе се операционализира со следниве задачи:

- испитување на општата информираност на професорите – спортските работници за децата со попреченост;
- да се испита дали се применува биомеханички модел во работа со деца кои имаат ограничувања во слободното движење и намалена сила;
- да се испита како на градењето на ставот влијае контактот со овие деца;
- да се испита ефективността на спортот и спортските активности на деца со попреченост во училиште;
- да се испита импактот врз типични и атипични деца, односно редукција на ограничувањата преку спортот;
- да се испита дали влијанието на забавни активности преку спорт ги подобрува адаптацијата, социјализацијата и креативноста на децата со ПОП;

- да се испитаат условите кои ги имаат наставниците и училиштата за подобрување на развој на деца преку спорт (физички и дидактички).

Мотив на истражување

Главен мотив е да се идентификуваат стилот на кој се реализира наставата, тешкотиите со кои се соочуваат учениците и влијанието и поддршката од активните стратегии за учење и поучување во инклузивната училница. За ова од големо значење се позитивното опкружување, поддршката и информираност од страна на наставниците во рамките на училиштето, неопходни услови кои ќе им бидат во корист на наставниците и децата, а тоа ќе придонесе за поголем поттик и мотивација на наставникот во работата со децата со посебни потреби и за стремеж кон постигнување на успех. Успехот, дополнително, ќе го зголеми задоволството на наставникот од работата во инклузивната училница.

Оправданост на истражувањето

Оправданоста на истражувањето пред сè се однесува на следниве димензии:

- општествена,
- институционална,
- индивидуална.

Општествената оправданост се однесува на придонесот на новите теориски и емпириски сознанија кои се однесуваат на предизвиците во училиште.

Институционалната оправданост се однесува на идентификацијата и продлабоченото објаснување на начинот на кој се реализира наставата во училиште и на поддршката добиена од активните стратегии за учење и поучување.

Индивидуалната димензија на истражувањето ги актуализира карактеристиките на работата на наставникот, карактеристиките на ученичките профили и поддршката од примената на активните стратегии за учење и поучување.

4. Хипотези

Врз основа на целта и задачите на ова истражување се поставуваат следните хипотези:

Хо. Се претпоставува дека родителите и наставниците имаат позитивен однос за инклузијата на деца со ПОП.

Х1. Се претпоставува дека спортските активности ја подобруваат социјализацијата, комуникацијата и креацијата кај децата со посебни потреби.

Х2. Се претпоставува дека постои потреба од повеќе едукација за наставниците, родителите и спортските работници за деца со попреченост.

Х3. Се претпоставува дека спортот ги редуцира ограничувањата, односно има за цел стимулативна средина, одржување на максимално физичко функционирање и развој на способности за лична грижа.

Х4. Се претпоставува дека спортот на деца со ПОП со типични деца позитивно влијае врз нивниот развој и моторика, односно сензорна стимулација, стекнување вештини и адаптација.

Х5. Се претпоставува дека спортските работници и наставници ги имаат сите неопходни услови за работа со деца со ПОП.

Х6. Се претпоставува дека спортските активност превенираат деформитети и одржување на постоечките способности за движење, рекулпација на капацитетот за движење и компензирање на ограничениот ранг на движење, сила и издржливост.

5. Примерок

Примерокот е пригоден; во текот на истражувањето со помош на анкетни прашалници се анкетирани 15 спортски работници, од кои наставници од

основните училишта низ неколку градови, како и професори од неколку факултети во првиот прашалник.

Вториот прашалник е пригоден; во текот на истражувањето со користење на google.docs, анонимно се испитани наставници по физичко од разни училишта и спортски работници.

6. Методи, техники и инструменти на истражување

Методи:

- Каузален метод
- Метод на дескриптивна анализа
- Метод на компаративна анализа

Техники:

- Анкетирање
- Анализа на содржина

Инструменти:

За потребите на истражувањето е конструиран анкетен прашалник составен од 11 прашања од затворен тип – прв дел.

За потребите на истражувањето е конструиран анкетен прашалник составен од 14 прашања од затворен тип за наставници по физичко и спортски работници – втор дел.

7. Популација и примерок на истражување

Популација на истражување: ја сочинуваат училишта во Скопје. Анкетирани се наставници кои реализираат настава во комбинирани и чисти паралелки. Анкетите се спроведуваа онлајн преку апликацијата Google Form и беа сосема анонимни. Истражувањето е реализирано во предвидената временска рамка.

Училиште	Вкупно деца
ООУ „Љубен Лапе“ - Аеродром	9

ООУ „Његош“ - Јурумлери	5
ООУ „Димче А. Габерот“ - Демир Капија	4
ООУ „Пере Тошев“ - Росоман	15
ОУРЦ „Д-р Златан Сремец“ - Скопје	
Академија за пливање за деца со посебни потреби „Sky Wellnes“	
ФК „La Masia“ - фудбалски клуб од Охрид	8
ООУ „Кочо Рацин“ - Петровец	5
ОУРЦ „Кочо Рацин“ Битола	62
ООУ „Блаже Конески“ - Аеродром	
ООУ „Ѓорѓи Сугарев“ - Битола	47

Примерок на истражување: примерокот е намерен и целен, односно училиштата се избрани со конкретна цел.

Сумираните податоци се обработени со групирање, табелирање, анализирање и пресметување и служат за потврдување на поставената главна хипотеза и на помошните хипотези.

8. Етика во истражувањето

Ова истражување не ги загрозува правата на учесниците. Правото на приватност на сите субјекти во истражувањето е целосно заштитено. Исто така и нивното учество во истражувањето е доброволно, односно тие претходно навремено се информирани за правилата и процедурите што ќе се користат во истражувањето.

9. Анализа и интерпретација на податоците

Податоците добиени од анкетните прашалници се интерпретирани со дескриптивна анализа. Податоците се прикажани табеларно и графички со дистрибуција на фреквенција на одговорите на секое од прашањата.

10. Организација и тек на истражувањето

Истражувањето е реализирано во периодот од 15.04.2021 година до 11.06.2021, а второто мерење е направено во периодот од 01.09.2023 година до 01.11.2023 година.

АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА ПОДАТОЦИТЕ

1. Анализа на податоците добиени од анкетниот прашалник 1

Со анкетирањето со анкетниот прашалник бр. 1 беа опфатени 15 спортски работници, поточно наставници и професори од нашата држава.

На прашањето со кои од понудените 9 категории деца со попреченост соработувате, според понудените одговори процентуалниот приказ е следен:

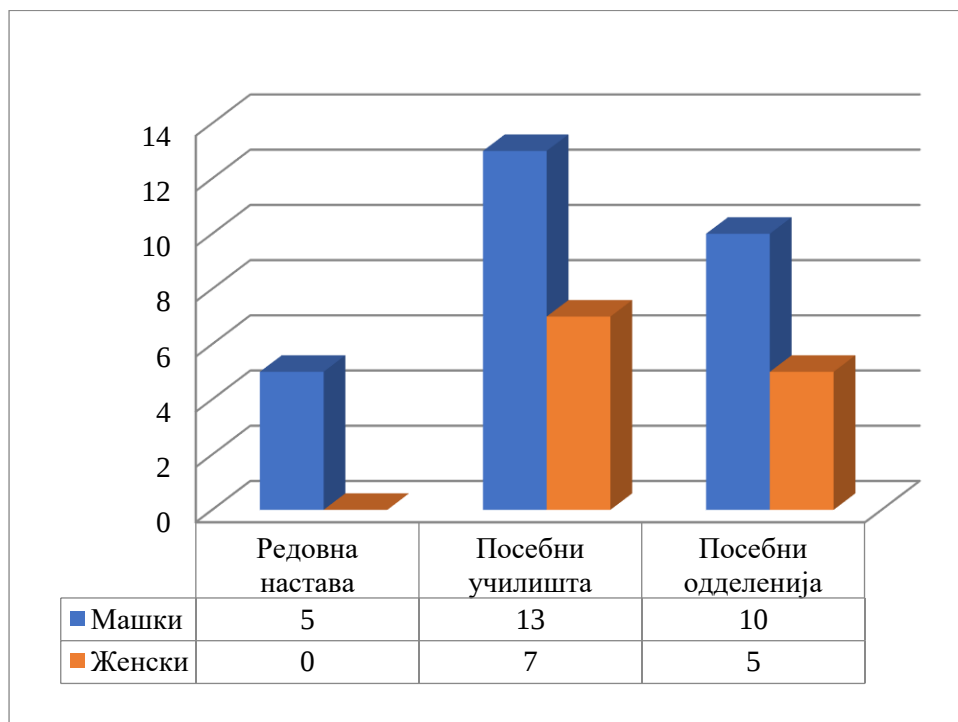
Табела 3. Дистрибуција на децата - лица со попреченост

	проценти
Деца со интелектуална попреченост/ Деца со интелектуални пречки во развојот	20 %
Деца со задоцнет развој	9 %
Лица со моторни нарушувања	18 %
Лица со хронични заболувања	0 %
Лица со атипичен развој	5 %
Лица со тешкотии во учењето	17 %
Лица со нарушување во емоционалниот развој	2 %
Лица со оштетен вид	13 %
Лица со оштетен слух	11 %

Може да се забележи дека во највисок процент се децата со интелектуална попреченост / деца со интелектуални пречки во развојот со застапеност од 20 %, потоа се лицата со моторни нарушувања 18 %, по нив следуваат лицата со тешкотии во учењето со само 1 % помалку, или вкупно 17 %, лица со оштетен вид се 13 %, додека лица со оштетен слух се 11 %, деца со задоцнет развој се 9 %, лицата со атипичен развој се застапени со 5 %, додека лица со нарушување во емоционалниот развој се застапени во анкетата со 2 %, а особено низок процент, т.е. 0 % или воопшто нема лица со хронични заболувања

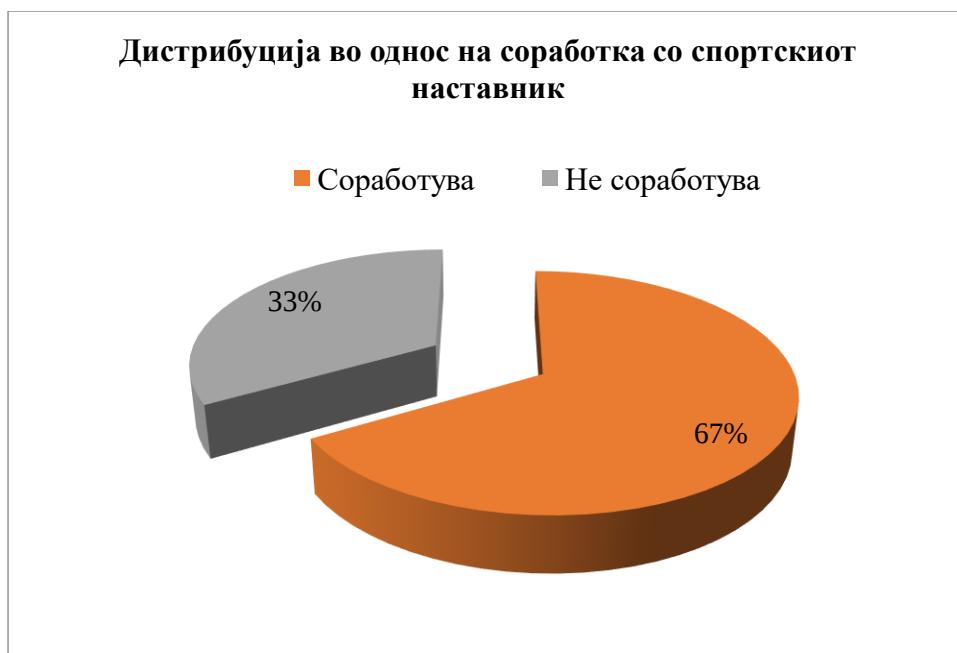
На прашањето кој е најсоодветен облик за воспитно-образовна работа за деца со попреченост, најголем дел од испитаниците сметаат дека децата би требало да посетуваат настава во посебни училишта, и тоа 46 % од испитаниците,

додека 36 % од испитаниците сметаат дека е потребно да одат во посебни одделенија при редовни училишта. Само 5 испитаници, односно 18 % од испитаниците сметаат дека децата со попреченост можат успешно да се интегрираат во редовните школски услови. Деталниот приказ е даден на графичкиот приказ 1.

Графички приказ бр. 1. Дистрибуција во однос најсоодветен облик на воспитно-образовна работа со деца со попреченост

Во однос на прашањето дали децата со попреченост се отворени за соработка со наставниците, професорите, најголем дел од испитаниците одговориле дека соработуваат (10), додека 5 испитаници одговориле дека детето со попреченост не соработува.

Графички приказ бр. 2. Дистрибуција во однос на соработка со спортскиот наставник на деца со попреченост

На четвртото прашање, спортските наставници беа прашани зошто сметаат дека образованието е неопходно за учениците со попреченост. Потврдените одговори откриваат дека во најголема мера (53 %) образованието им е важно за интеграција во општеството. Други 34 % го спомнаа образованието како средство за сопствена помош и развој. Сепак, само мали процент од испитаните (13 %) го поставија акцентот на образованието за академски успех. Податоците се дадени во табела 4.

Табела 4. Дистрибуција во однос на потребата од образование на децата со попреченост

Самопомош	5
Академско образование	2
Социјална интеграција	8

На петтото прашање кое се однесува на информираноста за тешкотиите со кои се среќаваат децата со попреченост низ секојдневниот живот, најголем број од испитаниците сметаат дека делумно се информирани, или 53 %, додека 40 % сметаат дека се добро информирани. Одговорите се прикажани во табела 5.

Табела 5. Дистрибуција во однос на информираноста за тешкотии со кои се среќаваат децата со попреченост

	Одговори	Процент
Да, доволно сум информиран	6	40 %
Делумно сум информиран	8	53 %
Не сум информиран	1	7 %

На шестото прашање дали спортските работници сметаат дека дополнителна едукација би им помогнала во работата со деца со попреченост, сите 15 испитаници одговорија со да, или 100 %.

Исто така и на седмото прашање имавме едноличен одговор, односно сите 15 испитани спортски работници сметаат дека би сакале да добијат дополнителна едукација за работа со деца со попреченост.

На осмото прашање дали во рамките на спортски игри на ниво на средни училишта има потреба да се воведат спортови за ученици со попреченост, имавме различни одговор за разлика од претходните две прашања. Дека има потреба, сметаат 8 испитаници, додека дека нема потреба има само еден одговор, а за немам одговор се имаа одлучено 6 испитаници. Одговорите се прикажани во табела 6.

Табела 6. Дистрибуција во однос на потребата да се воведат спортови за учениците со попреченост

	Одговори	Процент
Има потреба од тоа	8	53 %
Нема потреба од тоа	1	7 %
Немам одговор	6	40 %

Деветтото прашање се однесува на дистрибуција на тешкотиите со кои се соочиле децата со попреченост, а е поврзано со занимавање со спорт и физичка активност. Од понудените одговори имавме еден испитаник кој смета дека тоа е лошата финансиска ситуација; во однос на стравот од повреди се изјасниле 3 наставници, додека 6 наставници сметаат дека тоа е нестручен кадар за работа со лица со попреченост, а 5 испитаници сметаат дека дека тоа е немањето услови за работа. Одговорите се прикажани во табела 7.

Табела 7. Дистрибуција во однос на тешкотиите со кои се соочуваат при занимавање со спорт и физичка активност

	Одговори	Проценти
Лоша финансиска ситуација	1	7 %
Страв од повреди	3	20 %
Нестручен кадар за работа со лица со попреченост	6	40 %
Немање услови за работа (спортски сали и спорски терени)	5	33 %
Други причини	0	0 %

На прашањето за дистрибуција во однос на воведување спортови за студенти со попреченост во рамки на Универзитетските спортски игри на УКИМ, одговорите се прикажани во табела 8.

Табела 8. Дистрибуција во однос на ставот за воведување спортови за студенти со попреченост во рамки на Универзитетските спортски игри на УКИМ

	Одговори	Процент
Има потреба од тоа	6	40 %
Нема потреба од тоа	4	27 %
Немам одговор	5	33 %

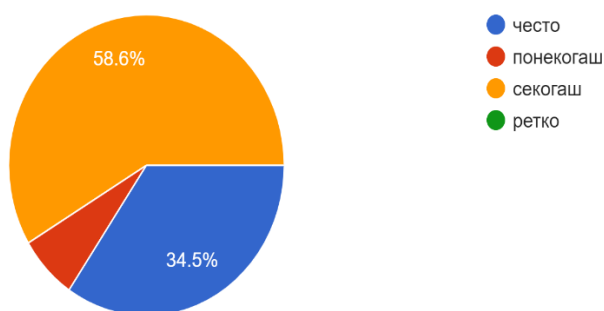
2. Анализа и структура на испитаниците од анкетниот прашалник 2

Вториот анкетен прашалник е составен од 14 прашања од затворен тип за наставници по физичко и спортски работници. За вториот прашалник анонимно се испитани наставници по физичко од разни училишта и спортски работници. Со анкетирањето се опфатени спортски работници, наставници и професори од

нашата држава, додека испитувањето се однесува за деца – лица со попреченост низ нашата држава.

На првото прашање дали спортските активности ја подобруваат адаптацијата, социјална интеракција и креација на децата, најголем дел од одговорите беа: секогаш 17 од вкупниот број 29; десет од испитаниците беа за често или 34 %; понекогаш имавме само 2 одговори; никогаш немаше ни еден одговорено.

1) Спортските активности ја подобруваат адаптацијата, социјална интеракција и креација на децата
29 responses

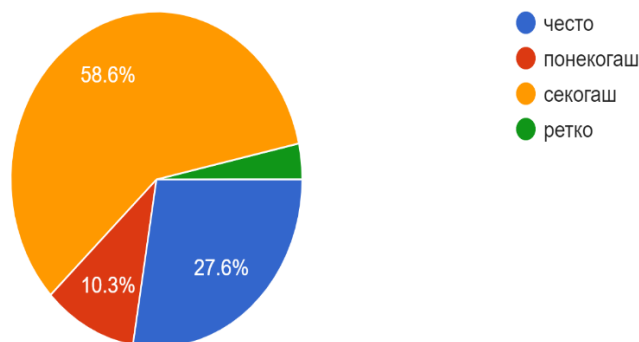
Графички приказ бр. 3. *Влијанието на спортските активности на адаптацијата, социјалната интеракција и креацијата на децата*

Според процентот на одговорите (59 %) на нашето прво прашање, може да се заклучи дека спортските активности се доста добри при подобрувањето на социјалната интеракција, адаптацијата и креацијата на децата. Според спортските работници, а и општо од доброто познавање колку е важен спортот - се согледа дека навистина се важни спортските активности не само кај овие деца, туку и општо за секој поединец.

На второто прашање дали се применува индивидуален пристап со деца со попреченост, има шареноликост во одговорите, застапени се речиси сите одговори, па така: секогаш одговориле 17 од вкупниот број испитаници, исто како и на претходното прашање; често имаме 8 одговори; понекогаш има 3 одговори, додека ретко има само еден.

2) Применувам индивидуален пристап со деца со попреченост

29 responses

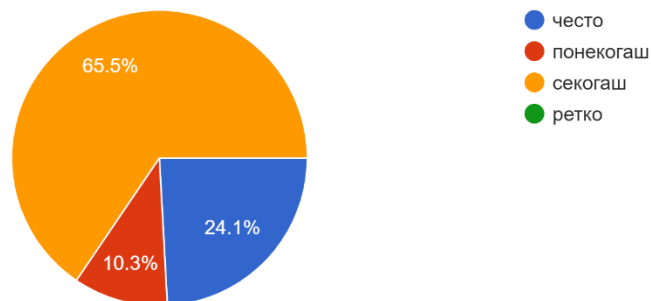

Графички приказ бр. 4. *Индивидуален пристап со децата со попреченост*

Испитаниците - наставниот кадар по физичко образование, како и спортските работници повеќе од половината, или 19 вкупно секогаш применуваат интерактивна настава - комуникација со цел повратна информација и нивно разбирање, одреден број од нив почесто ја применуваат интерактивната настава, понекогаш ја применуваат само 3 од испитаните наставници.

3) Применувам интерактивна настава/ комуникација со цел повратна информација и нивно разбирање

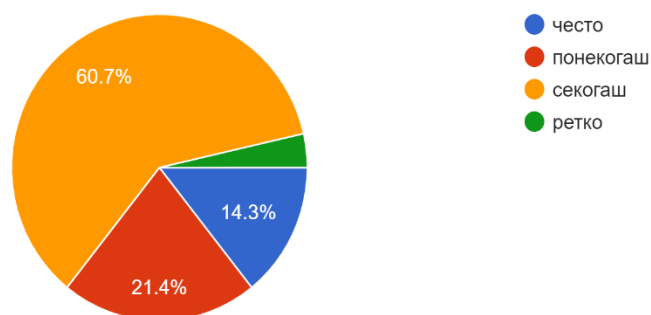
29 responses

Графички приказ бр. 5. *Примена на интерактивна настава*

Од вкупно дваесет и осум испитаници, за ова прашање 17 поттикнуваат работа со деца во мали групи или во пар, потоа сите заедно поттикнуваат чувство на припадност и намалување на стигматизација, 6 од испитаните спортски работници и наставници по физичко понекогаш поттикнуваат работа во мали групи или во пар, 4 од испитаниците често поттикнуваат работа во мали групи или во пар, па заедно поттикнуваат чувство на припадност и намалување на стигматизацијата, додека само 1 од испитаните ретко го користи овој метод.

4) Поттикнувам работа со деца во мали групи или во пар, потоа сите заедно за поттикнување на чувство на припадност и намалување на стигматизација
28 responses

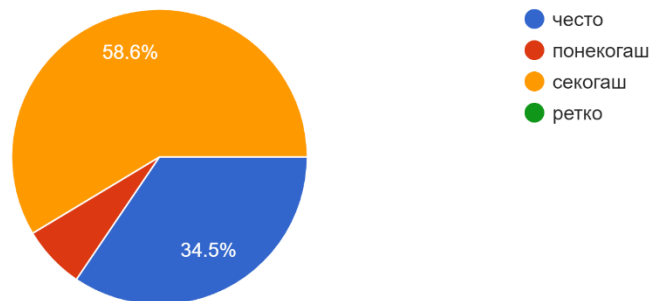

Графички приказ бр. 6. *Поттикнување работа во мали групи или во парови*

Седумнаесет од испитаниците се фокусираат на забавниот дел во текот на часот, затоа што позитивните искуства ќе ги мотивираат децата да останат активни и да се занимаваат со спорт, десет од истите често го прават тоа, додека само два од испитаните спортски работници и наставници по физичко понекогаш го прават тоа.

5) Се фокусирам на забавниот дел во текот на часот затоа што позитивните искуства ќе ги мотивираат децата да останат активни и да се занимаваат со спорт

29 responses

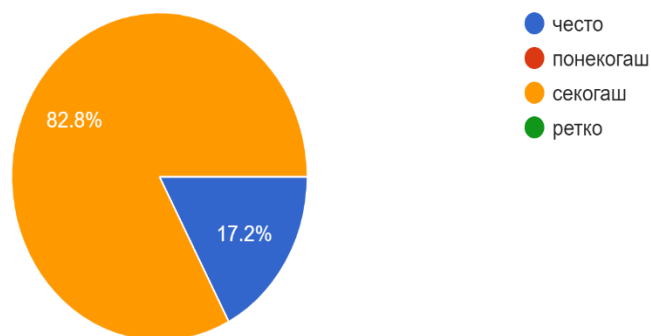

Графички приказ бр. 7. Фокусирање на забавниот дел од часот

Добар процент 82 %, или 24 од вкупно 29 испитаници опфаќаат неопходни мерки за безбедност со цел децата да се сигурни во текот на спортските активности, додека останатите 17 % или 5 од испитаните често го прават истото.

6) Опфаќам неопходни мерки за безбедност со цел децата да се сигурни во текот на спортските активности

29 responses

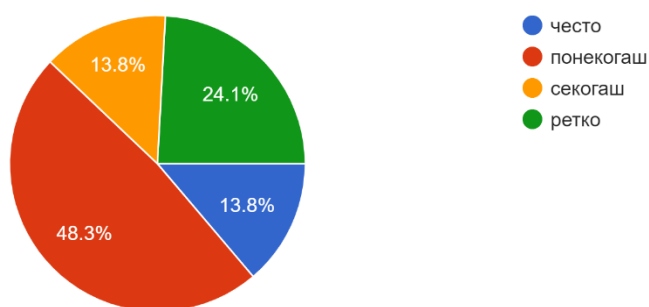
Графички приказ бр. 8. Мерки за безбедност во текот на спортските активности

За вклученоста на родителите во спортските активности, која е со цел да се пружи поддршка на своето дете во спортски активности, како и да се увиди исполнувањето на сите неопходни услови, имааме различни одговори. Не

секогаш родителите се вклучени во спортските активности, што има различни објаснувања. Истиот број од 4 стручни спортски работници често ги вклучуваат родителите. Додека најголем број одговори има за тоа дека понекогаш - 14, како и 7 за ретко се вклучени родителите во спортските активности за поддршка на своето дете.

7) Ги вклучувам родителите во спортски активности со цел поддршка на своето дете во спортски активности и увид за исполнување на сите неопходни услови

29 responses

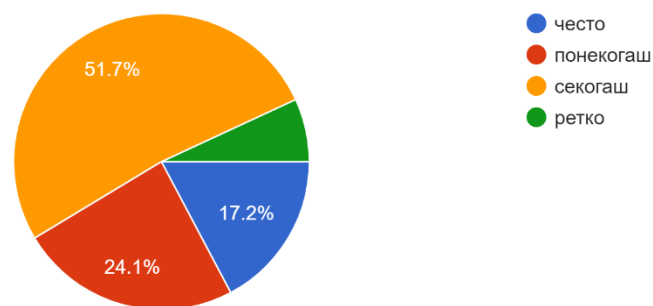

Графички приказ бр. 9. *Вклученост на родителите во спортските активности*

Секогаш се соработува со заедницата, училишта и организации кои се специјализирани за работа со деца со ПОП и може да се обезбедат вредни ресурси и насоки, за што се изјасниле повеќе од половина или десет испитаници. Девет од нив понекогаш развиваат соработка со организации, заедници и училишта, седум тоа често го прават, додека само 3 ретко соработуваат со заедницата, училишта и организации кои се специјализирани за работа со деца со ПОП.

Речиси секогаш се вметнуваат адаптивни спортски програми специјално дизајнирани за деца со посебни потреби, 15 од испитаниците ги користат. Додека останатите седум понекогаш, пет често вметнуваат адаптивни спортски програми, а двајца од испитаните спортски работници ретко го користат вметнување на адаптивни спортски програми специјално дизајнирани за деца со посебни потреби.

9) Вметнувам адаптивни спортски програми специјално дизајнирани за деца со посебни потреби
29 responses

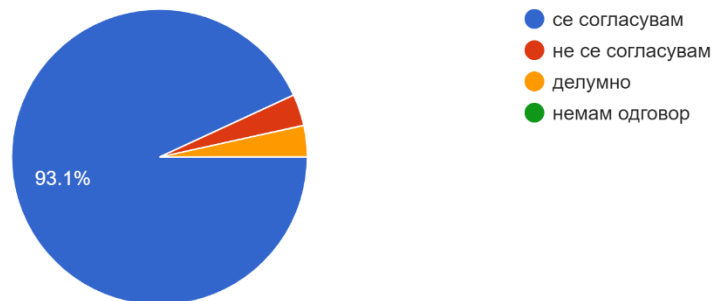

Графички приказ бр. 10. *Адаптивни спортски програми специјално дизајнирани за деца со попреченост*

Дваесет и седум спортски работници и наставници по физичко образование сметаат дека спортот може да обезбеди физички, емоционални и социјални придобивки на типични и атипични деца, што е и факт. Со тоа не се согласува само еден еден испитаник, како и тоа дека делумно се согласува само еден испитаник.

10) Спортот може да обезбеди физички, емоционални и социјални придобивки на типични и атипични деца

29 responses

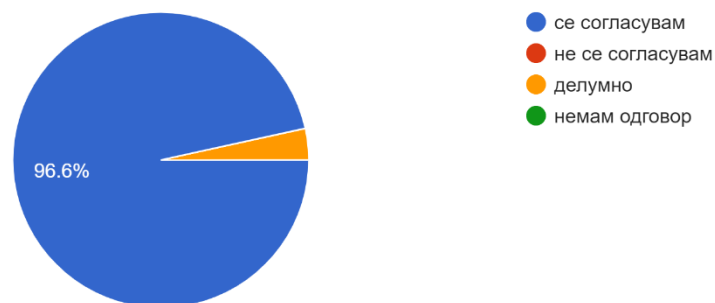

Графички приказ бр. 11. *Физички, емоцијални и спортски придобивки од спортот*

Според испитаниците спортот може да обезбеди долгорочни придобивки за деца со посебни потреби, моторни вештини, зголемена самодоверба, како и социјална интеракција, или со тоа се согласуваат 28 од вкупно 29 испитани спортски работници и наставници по физичко образование, додека само еден испитаник делумно се согласува со тоа.

11) Спортот може да обезбеди долгорочни придобивки за деца со посебни потреби, моторни вештини, зголемена самодоверба, како и социјална интеракција

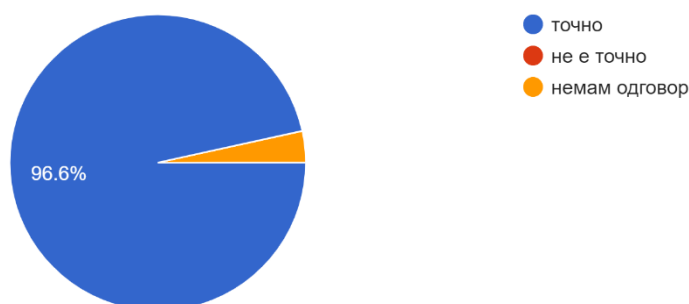
29 responses

Графички приказ бр. 12. *Долгорочни придобивки од спортот за децата со попреченост*

Потребно е доста трпение за работа со деца со попречености, па затоа и ова прашање за трпеливост, на кое дваесет и осум се согласуваат со тоа дека се трпеливи, флексибилни и вистински посветени да им се обезбеди на сите деца со ПОП позитивно и исполнувачко искуство во спортот и спортските активности, само еден останал со воздржан одговор или - немам одговор.

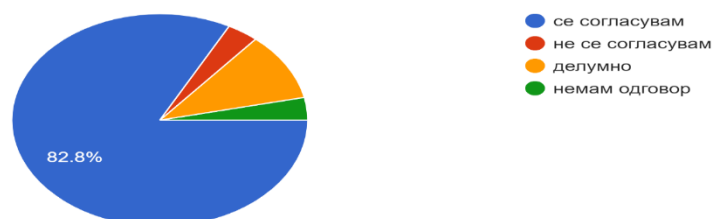
12) Трпелив/а сум, флексибилен/на и вистински сум посветен/а за да им се обезбеди на сите деца со ПОП позитивно и исполнувачко искуство во спортот и спортските активности
29 responses

Графички приказ бр. 13. *Трпеливост во спроведувањето на спортските активности*

Дваесет и четворица се согласуваат дека спортските активности превенираат деформитети и одржување на постоечките способности за движење, рекулпација на капацитетот на движење и компензирање на ограничениот ранг на движење, сила и издржливост; делумно со тоа се согласуваат тројца од испитаните, еден одговор има за тоа дека делумно се согласува, како и дека нема одговор само еден испитаник.

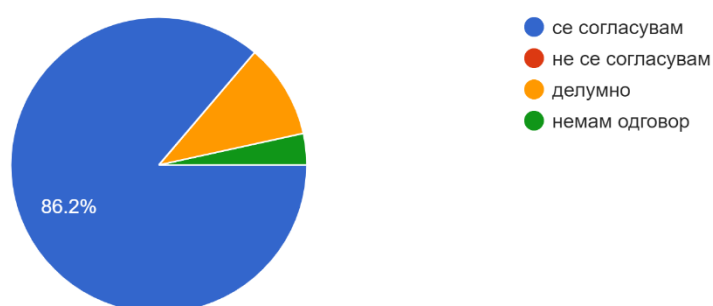
13) Спортските активности превенираат деформитети и одржување на постоечките способности за движење, рекулпација на капа...ичениот ранг на движење, сила и издржливост
29 responses

Графички приказ бр. 14. *Превенирање деформитети со спортските активности*

Дваесет и пет испитани спорсткни работници и наставници по физичко сметаат дека спортот ги редуцира ограничувањата, односно има за цел создавање стимулативна средина, одржување на максимално физичко функционирање и развој на способностите за лична грижа, само еден испитаник нема одговор, додека делумно се согласуваат само тројца.

14) Спортот ги редуцира ограничувањата, односно има за цел стимулативна средина, одржување на максимално физичко функционирање и развој на способностите за лична грижа
29 responses

Графички приказ бр. 15. *Спортот ги редуцира ограничувањата*

Испитување од фокусните групи

Во рамки на ова истражување, беа спроведени две фокусни групи. Првата група вклучуваше родители на ученици со попреченост, додека втората група ги вклучуваше самите ученици со попреченост. Со цел да се истражат различни перспективи и искуства, на учесниците им беа поставени различни прашања.

Родителите беа прашани за нивните мислења и искуства во врска со вклучувањето на нивните деца во спорт и спортски активности во училиштата. Поставени беа прашања како: *како ја опишувате вашата улога како родители на ученик со попреченост во спортските активности на училиштето и кои се најголемите предизвици со кои се среќавате во вклучувањето на вашето дете во спорт.*

Учениците со попреченост беа прашани за нивните искуства и перспективи во врска со учествувањето во спортски активности. Примери на прашања што беа вклучени: *како се чувствувате кога учествувате во*

спортски активности во училиштето и кои се најпозитивните и најпредизвикувачките аспекти на вашето искуство во спорт.

Одговорите на учесниците во двете фокусни групи ни дадоа важни искази и препораки што ќе ни помогнат да ги разбереме потребите и предизвиците на учениците со попреченост и нивните родители во врска со учествувањето во спортски активности.

Родителите сметаат:

- дека вклучувањето на нивните деца во спорт е важно за нивната физичка и социјална добросостојба;
- дека главниот предизвик е обезбедувањето подобри услови и ресурси за вклучување на нивните деца во спорт;
- дека постои потреба за подобрување на комуникацијата и соработката меѓу родителите, училиштата и спортските тренери за да се обезбеди подобра поддршка за учениците со попреченост.

Учениците сметаат:

- дека учеството во спорт им пружа можност за физичка активност, забава и развивање пријателства;
- дека главниот предизвик е во пристапот до спортски објекти и опрема што е приспособена за нивните потреби;
- дека се потребни поголема свест и разбирање за нивните потреби и способности како и посветеност на учителите и тренерите за нивното успешно вклучување во спорт.

ЗАКЛУЧОК И ДИСКУСИЈА

Врз основа на претходно изнесените податоци и резултатите од истражувањето, може да се донесе заклучок дека дефинирањето на попреченоста не е црно-бел процес, туку разликување на низа способности, капацитети и можности.

Кога размислуваме за децата со попреченост, првото нешто што го помислуваме е дека тие се „различни“. Сето тоа е точно, децата со попреченост имаат различни потреби, но зарем сите деца немаат исто така различни потреби? Секое дете е посебно, како што сите децата се развиваат различно, сите деца имаат свои посебни лични карактеристики, различни силни страни и на сите нив им е потребна различна поддршка за да го остварат својот потенцијал.

Да се етикетира некое лице, а особено децата со попреченост како поинакви, нецелосни или „дефектни“ едноставно не е фер. Можеме слободно да го потврдиме фактот дека способноста и попреченоста припаѓаат на иста скала. Термините *способност* и *попреченост* можеме да ги разгледуваме на скала со различни степени и дефиниции. Сите, без разлика кои сè, се вклопуваат некаде на оваа скала. Ова е важно за сите луѓе, но можеби е најважно за децата. Токму затоа, од суштинско значење е луѓето и децата да не се класифицираат врз основа на способноста или *онеспособеноста*, туку фокусот да се стави врз нивната *функционалност* - нивните *потенцијали*, *можности* и *способности* - за целосно да ги уживаат своите права на образование, здравствена заштита, и социјална поддршка и грижа.

Инклузивното образование го промовира учењето на дете со дете и учеството на родителите и заедницата во извршувањето на потребите за децата. Инклузивното образование е добро за секого. Главната причина за промовирање на инклузијата во редовните училишта, е да се зголемат можностите за учење преку интеракција со другите и да го промовираат нивното учество во животот на заедницата. Често пати овие деца се исклучени од општеството. Често пати нивните потреби не се препознаваат, постои мислење дека тие не даваат голем придонес во нивната заедница.

Светскиот извештај за попреченост во 2011 година тврдеше дека, меѓу другото, вклучувањето на деца со посебни образовни потреби во редовните училишта може да биде рентабилно и да придонесува за елиминирање на

дискриминацијата. Ова се важни придобивки, но потенцијалот на инклузивното образование кога правилно и ефективно се користи, оди уште подалеку и може да биде фундаментално трансформативен - за поединци, образовни системи и општеството како целина.

Попреченоста е спорен концепт кој има различно значење во различни заедници. Во однос на терминологијата во нашата земја, а според Извештајот на УНИЦЕФ, организациите кои работат во оваа област, токму тие истите организации се изјасниле дека како најсоодветни термини ги прифаќаат „лица со посебни потреби“ или „лица со попречености“, но постои голема разноликост и поделеност. Па така се употребуваат и други термини, кои не се сметаат навредувачки за сите. Но можеме да кажеме дека терминологијата е помалку важно прашање од потребата да се обезбеди целосно почитување на правата на овие лица.

Учениците со попреченост не се воопшто споменати во одредбите што се однесуваат на запишување ученици во редовното средно образование. Уште повеќе се чини дека Законот категорично ги упатува во посебните училишта децата со попреченост што имаат наод. Ниту една државна институција не води евиденција за застапеноста на студентите со попреченост во високото образование во земјата. Еден од петте приоритети во Сеопфатната стратегија за образование 2018 - 2025, е „подобрување на инфраструктурата на образовниот систем, вклучително градбите, опремата, наставните и супортивните технологии, со цел да се обезбеди пристојна средина за учење во целина и вклучување на учениците и студентите со посебни образовни потреби“.

Факт е дека наспроти инклузивното законско решение, во практика градинките се судираат со недоволен капацитет да излезат во пресрет на децата со попреченост и во смисла на бројот на вработени и во смисла на нивната обученост.

Реално гледано на работите, вклучувајќи го и ставањето на детето во центарот на наставата и развојот на индивидуалните наставни планови, се широко препознатливи, но не секогаш целосно воспоставени во пракса.

Недостатокот на ресурси, особено човечки ресурси и наставни материјали, се детектира како сериозно ограничување и само неколку земји најверојатно обезбедиле добар пристап до информатичката технологија како наставно средство.

Според многубројните медицински, психолошки, педагошки и социолошки истражувања се идентификува фактот, кој исто така и сè потврдува, дека главната заштитната, превентивната, хабилитациската и воспитно-образовната дејност со деца со попреченост треба да се премести во редовното училиште. Но најбитно за сето тоа да се оствари е ангажирање на општи и специјализирани едукаторски и рехабилитаторски профили во основното училиште. Потребно е да се вклучат специјални едукатори и рехабилитатори во редовниот воспитно-образовен систем, но сето тоа не може да се задоволи преку ноќ, исто така разбирлив е и императивот за итно започнување со таа практика.

Во нашата земја регулативата на процесот на инклузија на учениците со посебни образовни потреби треба да се базира на позитивните светски искуства, адаптирани на нашиот национален контекст. Актуелните политики кај нас примарно имаат карактер на инклузивност и со нив се поттикнуваат инклузивни системи со кои се поддржуваат различни групи деца. Имено, врз основа на многу показатели, пред сè од искуството и стручните мислења на многу релевантни чинители, во нашата земја сè уште е актуелен комбинираниот модел на инклузивно образование, каде што покрај редовните училишта функционираат и посебни основни училишта и специјализирани установи и институции.

Дискусијата во фокусните групи со родители и ученици со попреченост се одвиваше во интересен контекст, каде што се истражуваа различни аспекти поврзани со вклучувањето на учениците со попреченост во спорт и спортски активности во училишната средина. Во текот на дискусиите, се открија различни перспективи, искуства и предизвици што се однесуваат на оваа тема.

Родителите изразија загриженост за пристапот и достапноста до спортски објекти и опрема кои се приспособени за учениците со попреченост. Исто така, тие го истакнаа значењето на поддршка и разбирање од делот на учителите и спортските тренери, како и потребата за создавање подобра инклузивна средина што ќе им овозможи на нивните деца со попреченост да се вклучат во спортските активности на училиштето и во заедницата.

Од друга страна, учениците со попреченост изразија позитивен став кон учествувањето во спорт и го истакнаа значењето на оваа активност за нивната физичка и емоционална добросостојба. Тие ја истакнаа потребата за подобра пристапност до спортските активности и за посветена поддршка од делот на учителите и тренерите.

Како заклучок можеме да кажеме дека одговорите и исказите од фокусните групи ни ги потврдијаат предизвиците и потребите поврзани со вклучувањето на учениците со попреченост во спортски активности. За да се подобри оваа област, потребни се подобри услови и ресурси во училиштата, поддршка и обука за учителите и тренерите, како и поголема свест и разбирање од делот на заедницата во целост. Само со совпаѓање и соработка меѓу сите актери може да се креира подобра и инклузивна средина за учениците со попреченост во спортски активности.

Во однос на поставените хипотези:

Х0. Позитивен однос меѓу родителите и наставниците за инклузијата на деца со ПОП - оваа хипотеза *се потврдува*. Во фокусните групи, родителите и учениците изразија поддршка и позитивен став кон инклузијата на децата со попреченост во спортски активности.

Х1. Спортските активности подобруваат социјализацијата, комуникацијата и креативноста кај децата со посебни потреби - оваа хипотеза *се потврдува*. Учениците изразија позитивен став кон учествувањето во спорт и го истакнаа значењето на спортот за нивната социјализација и развој на вештини.

Х2. Потреба од повеќе едукација за наставници, родители и спортски работници за деца со попреченост - оваа хипотеза *се потврдува*. Во фокусните групи се истакна потребата за дополнителна обука и образовни ресурси за поддршка на децата со попреченост во спортски активности.

Х3. Спортот ги редуцира ограничувањата и стимулира максимално функционирање на децата со ПОП - оваа хипотеза *се потврдува*. Учениците изразија позитивен став кон учествувањето во спорт и го истакнаа значењето на спортот за нивниот физички и емоционален развој.

Х4. Спортот позитивно влијае врз развојот и моториката на децата со ПОП - оваа хипотеза *се потврдува*. Учениците изразија позитивен став кон учествувањето во спорт и ги истакнаа бенефитите за нивниот физички развој и моторика.

Х5. Спортските работници имаат сите неопходни услови за работа со деца со ПОП - оваа хипотеза *се отфрла*. Во фокусните групи се истакна потребата за подобри услови и ресурси за вклучување на децата со попреченост во спортски активности.

Х6. Спортските активности превенираат деформитети и ги одржуваат постоечките способности за движење - оваа хипотеза *се потврдува*. Учениците

и родителите изразија верување дека спортот има позитивен ефект врз физичката способност и здравјето на учесниците со попреченост.

Како темелна заложби за која сè погласно и сè поаргументирано се зборува во научната литература и на сите стручни собири кои ја третираат оваа проблематика е: *опфатот на децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби со ран третман и предучилишно воспитание и образование.*

ПРЕПОРАКИ

Во светот на образованието, вклучувањето на децата со посебни образовни потреби (ПОП) претставува предизвик, но и можност за подобрување на образовниот систем целосно. Оваа исклучително важна тема настанува во контекстот на континуираните напори за создавање инклузивни училишта каде што секое дете, независно од неговите способности или ограничувања, има можност за успешно учество и развој. Препораките што следуваат се резултат на истражувањето и дискусиите во фокусните групи, каде што беа истакнати потребите и предизвиците во врска со вклучувањето на децата со ПОП во спортски активности.

- Треба да се преземат мерки за усогласување на регулативата во образованието на децата со посебни образовни потреби со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.
- Да се зајакне системот за рана идентификација, мониторинг и поддршка на децата со посебни образовни потреби, вклучувајќи и поддршка при изработка на индивидуален образовен план.
- Да се обезбедат повеќе ресурси со кои учениците со посебни образовни потреби ќе имаат можност да бидат вклучени во спорт и спортски активности.
- Да се подобри соработката помеѓу семејствата и училиштата преку организирање заеднички средби, чија улога е успех на инклузивниот процес, вклучување во спорт и рекреативни активност и образованието генерално.

- Промоција и видливост на лицата со попреченост за придонесите и постигнувањата во општествениот живот.
- Вклучување на лицата со попреченост во културни, спортски и рекреативни активности на национално и локално ниво.
- Проширување на бројот на спортови за активно вклучување на лицата со попреченост.
- Промоција и развој на нови адаптивни спортски дисциплини за лицата со попреченост.
- Промоција и развој на спортски дисциплини за параолимпијада и специјална олимпијада

Овие препораки се наменети да ги подобрат условите и можностите за учење и развој на децата со ПОП во училишната средина, а со тоа и да се подобри квалитетот на инклузивното образование. Примената на овие препораки може да доведе до постапно подобрување на инклузијата во училиштата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Abel, B. et all. (2008). The transatlantic fed: from individual stories of disability to collective action, In: Pollard N. at all editors: Political practice in occupational therapy, Edinburgh: Elsevier science, 175-181.
2. Acedo, C. (2008). Inclusive education: pushing the boundaries, Prospects, 38, pp.5-13. Netherlands: Springer. Retrieved from:
<https://link.springer.com/article/10.1007/s11125-008-9064-z>
3. Dixon S. (2005). Inclusion- Not segregation or integration is where a student with special needs belongs. Journal of Educational Thought, 39(1), 33-35
4. Farkas, A. (2014). Конципирање на инклузивното образование и негова контекстуализација во мисијата на УНИЦЕФ. стр. 24, 25.
5. Janet E. Lord et al., (2012). Human Rights. YES! Action and advocacy on the rights of persons with disabilities. Mineapolis: University of Minnesota Human Rights Center
6. Mathieson, K. (2005), SOCIAL SKILLS IN THE EARLY YEARS, Supporting Social and Behavioural Learning, Paul Chapman Publishing, California. p. no. 84.
7. McGill, S.M. (2004). Ultimate back fitness and performance. Waterloo, Ontario, Canada: Wabundo Publishers
8. Patterson, P. D., Moore, C. G., Probst, J. C. & Shinogle, J. A. (2004). Obesity and physical inactivity in rural America. Journal of Rural Health, 20(2), 151-159.
9. Reiser, R. (2008). Implementing Inclusive Education: A Commonwealth guide to implementing Article 24 of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities. London: Commonwealth Secretariat. 2012. ISBN 978-1-84929-073-9
10. Slavnić S. Kovačević J. Metodički aspekti nastave likovne kulture i fizičkog vaspitanja u školama za gluvu i naglugu decu. Beograd Savez defektologa Zajednice Srbije i Crne Gore, 2005.
11. Soodak, L. C., Podell, D. M., & Lehman, L. R. (1998). Teacher, student, and school attributes as predictors of teachers' responses to inclusion. The Journal of Special Education, 31(4).

12. Thomazet, S. (2008), « L'intégration a des limites, pas l'école inclusive ! ». Revue des sciences de l'éducation, volume 34, numéro 1, p. 123-139. Retrieved from: <http://id.erudit.org/iderudit/018993ar>
13. Vislie, L. (2003). From integration to inclusion: Focusing global trends and changes in the western European societies. Oslo: European Journal of Special Needs Education, Vol. 18, No. 1 (2003), pp. 17–35. Available at: <http://www.uio.no/studier/emner/uv/isp/SNE4110/h06/undervisningsmateriale/Vislie%20From%20education%202003-1.pdf>
14. Анастасовски, И.: Нанев, Л.; Лажетик, Г.; Фрицханд, А.; Фетаи, Ф. (2022), Спорт, Идентитет и Глобализација (Теорија & Емпирија), Геостратешки Институт ГЛОБАЛ, Скопје,
15. Анастасовски, И. (2021) Вовед во состојбите за спорт и физичка активност за лица со попреченост, (истражување), Факултет за физичко образование, спорт и здравје, УКИМ
16. Георгиевски, С. (2023), СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ ЗА ПОЛАГАЊЕ НА СТРУЧЕН ИСПИТ – истражување спроведено во ДУРДМОВ „ДИМИТАР ВЛАХОВ“, Скопје
17. Јачова З. Инклузивното образование на децата со посебни образовни потреби во Република Македонија. Дефектолошка теорија и практика.
18. Јачова З., Самарџиска-Панова Љ., Лешковски И., Ивановска М., Прирачник за проектот Инклузија на децата со посебни потреби во редовните училишта во Република Македонија, Биро за развој на образованието, Скопје, 2002
19. Јордановска, Ж. Ценевска З. О. - ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ РАБОТА СО УЧЕНИЦИ СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ, Министерство за образование и наука ПРОЕКТ ЗА МОДЕРНИЗАЦИЈА НА ОБРАЗОВАНИЕТО
20. Костадиновски, Дарко (2021), КОРИСТЕЊЕ НА РАЗЛИЧНИ ПРИОДИ, ФОРМИ И МЕТОДИ НА ЧАСОВИТЕ ПО ФЗО И НИВНО ВЛИЈАНИЕ НА ФЛЕКСИБИЛНОСТА КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ОД 1 ОДД. (Истражувачки, проектни активности, работа во група, во парови и слично), АКЦИОНО ИСТРАЖУВАЊЕ ВО ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНАТА ПРАКТИКА, ДУРДМОВ „ДИМИТАР ВЛАХОВ“, Скопје

21. Петровска-Зимовски, И. (2018), Инклузивно образование на децата со оштетен вид во земјите во Европа -магистерски труд при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Филозофски факултет, Институт за дефектологија, Скопје
22. Петров, Р.; Ѓурчиновска. П. Л.; Трајковска, С. Н.; Рамо, Н. - Домска воспитно-образовна работа. Скопје: Филозофски факултет, Институт за дефектологија, 2009.
23. Трајковска-Станојковска Н. (2020), ПРАВНО МИСЛЕЊЕ, Образование на лица со попреченост. Хелсиншки комитет за човекови права, Проект финансиран од Европската Унија., Скопје.
24. Хасипи, З. (2019), АКТУЕЛНАТА СОСТОЈБА НА ИНКЛУЗИЈА НА ДЕЦАТА СО ПОСЕБНИ ОБРАЗОВНИ ПОТРЕБИ ВО ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
25. Џонстон К., Мирич С., Лазарус Ш. (2010), Инклузивното образование во рамките на училиштата по мерка на детето, Министерство за образование и наука на Република Македонија, Скопје, 2010

Закони и подзаконски акти:

1. Уставот на Република Македонија. (17 ноември 1991 година, бр. 08-4642/1)
2. Закон за основното образование, Сл. весник на РМ бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15, 98/15, 145/15, 30/16, 127/16 и 67/17.
3. Закон за средното образование, Сл. весник на РМ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016, 67/2017, 64/2018 и 229/2020.
4. Закон за високото образование, Службен весник на РМ број 35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/10, 17/11, 51/11, 123/12, 15/13, 24/13, 41/14, 116/14, 130/14, 10/15, 20/15, 98/15, 145/15, 154/15, 30/16 и 127/2016.

5. Закон за заштита на децата, Службен весник на РМ број 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 192/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18, 104/2019, 146/19, 275/19 и 311/20.
6. Закон за основно образование, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 14 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017
7. Закон за Бирото за развој на образованието КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/2006; 142/2008; 148/2009, 69/2013, 120/2013, 148/2013, 41/2014 и 30/2016).
8. ЗАКОН ЗА ПРОСВЕТНА ИНСПЕКЦИЈА КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 52/2005, 81/2008, 148/2009, 57/2010, 51/2011, 24/2013, 137/2013, 164/2013, 41/2014, 33/2015, 145/2015 и 30/2016)
9. Закон за наставници во основните и средните училишта КОНСОЛИДИРАН ТЕКСТ („Службен весник на Република Македонија“ бр. 10/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017)
10. Државен завод за статистика, Установи за згрижување и воспитување на деца – детски градинки – центри за ран детски развој – 2016 година.
11. Извештај од истражување за процесот на инклузија во предучилишните установи во Општина Карпош, Отворете ги прозорците, 2016.
12. Министерство за образование и наука, Национална стратегија за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015, Скопје, 2006.
13. КОНВЕНЦИЈА ЗА ПРАВАТА НА ЛИЦА СО ИНВАЛИДНОСТ, Преамбула, online available: <http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/Konvencija%20za%20pravata%20ona%20licata%20so%20invalidnost.pdf>, accessed on: 20.11.2023.
14. Влада на РМ, Национално координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во РМ: Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010-2018
15. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија: 2005-2015 / [изработила национална експертска група, претседавач Тале Керамитчиоски]. - Скопје Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2005

16. Национална стратегија за деинституционализација во системот на социјалната заштита во Република Македонија (2008-2018)
17. Стратегија за образование за 2018-2025 година
18. Правилник за основни професионални компетенции на наставниците во основните и средните училишта, 2015
19. Основни професионални компетенции и стандарди за стручните соработници, Македонски центар за граѓанско образование, 2016

Останата литература

1. Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comments No. 4 (2016) on the right to inclusive education, CRPD/C/GC/4, 2016, www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/GC.aspx
2. From integration to inclusion, (1999). Inclusive Education: Knowing what we mean. Open Learn Free learning from the open University. Available at: <http://www.open.edu/openlearn/education/educationaltechnology-and-practice/educationalpractice/inclusive-education-knowing-what-we-mean/content-section-3.4>
3. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, 'General Comment No. 13: The rights to education (art.13)' (1999) UN Doc E/C.12/1999/10
4. Preparing Teachers for Inclusive Education. A video-based training course (1996). Lesotho: Ministry of Education. Available from EENET, School of Education, University of Manchester, Manchester: England M13 9PL or <http://www.eenet.org.uk>
5. UNESCO, (2005). Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Available at: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001402/140224e.pdf>
6. OHCHR, (1996). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. CRPD, at art. 2. [online]. Available at: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crpd/pages/conventionrightspersonswithdisabilities.aspx>
7. The Salamanca Statement, (1994) Inclusive Education: Knowing what we mean. Open Learn Free learning from the open University. [online]. Available at: <http://www.open.edu/openlearn/education/educational-technologyand-practice/educational-practice/inclusive-education-knowing-what-we-mean/content-section-3.4>

8. UN Committee on the rights of persons with disabilities, 'General Comment No. 4: on Article 24 of The UN Convention of the rights of persons with disabilities. Right to Inclusive Education, (2016). London: Amnesty International. Available at:
<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/RighttoEducation/CRPD-C-GC-4.doc>
9. Образовни политики за ученици под ризик и за оние со посебни потреби во Југоисточна Европа, Организација за економска соработка и развој (ОЕЦД) 2007,
10. ОУПЦ "Д-р Златан Сремец", online available:
<http://www.zlatansremec.edu.mk/> (accessed on 20.02.2024)
11. Special Education Today in Sweden, online available:
<https://www.researchgate.net/publication/289912842>

Интернет литература:

1. <http://bro.gov.mk/?q=mk/obrazovanie-zadeca-so-posebni-potrebi>
2. http://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/pravilnicidetska/programa_rano_uce_nje_posebni.pdf
3. <https://www.european-agency.org/countryinformation/sweden>
4. <https://www.perfar.eu/policy/education/sweden>
5. Извор: <http://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/07/Intellectual-Disability-inEurope.pdf>
6. Извор: <https://www.swselpa.org/>
7. Извор: <https://www.spsm.se/om-oss/english/theswedish-education-system/laws-and-rightsin-swedish-schools/special-needs-educationsne-in-sweden>
8. Извор: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/09e457a0-04d7-11e9-adde01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-84442024>
ECORYS, Европска Комисија, декември 2018.
9. Извор: <https://niskevesti.rs/kosarka-u-kolicima-nije-samo-za.../>
10. Извор: <https://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/FINALNA%20Revidirana%20Nacionalna%20Strategija.pdf>
11. Извор: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/nacionalna_strategija_za_razvoj_na_konceptot_za_edno_opshtestvo_i_interkulturalizmot_vo_republika_severna_makedonija.pdf.

Иструменти

Прашалникот број 1. Прашалникот е наменет за лица кои работат со деца со попреченост и се спроведува како дел од изработка на магистерска работа „ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ И НИВНО УЧЕСТВО ВО СПОРТОТ И СПОРТСКИ АКТИВНОСТИ ВО УЧИЛИШТЕ“ од страна на Магдалена Лекошка, магистер на Институт за специјална едукација и рехабилитација при Филозофски факултет во Скопје. Прашалникот е анонимен па затоа ве молиме одлучете се за еден од понудените одговори како искрено би го отсликале вашиот став и информираноста за оваа група деца. Напомена: прашалникот не содржи неточни одговори.

1) Според вас како спортски работник со кој вид на дете со попреченост соработувате?

- а) Деца со интелектуална попреченост/ Деца со интелектуални пречки во развојот
- б) Деца со задоцнување во развој
- в) Лица со моторни нарушувања
- г) Лица со хронични заболувања
- д) Лица со атипичен развој
- ѓ) Лица со потешкотии во учењето
- е) Лица со пореметување во емоционалниот развој
- ж) Лица со оштетен вид
- з) Лица со оштетен слух

2) Деца со попреченост можат да посетуваат:

- а) Редовна настава во редовни училишта
- б) Настава во посебни училишта
- в) Посебни одделенија во редовни училишта

3) Каква е соработката со дете кое има некој вид на попреченост?

- а) Не соработува
- б) Соработува

4) Зошто на деца со попреченост по ваше мислење им е неопходно образование?

- а) За самопомош
- б) За академско образование
- в) За социјална интеграција

5) Сметате ли дека сте информирани за потешкотиите со кои се среќаваат децата со попреченост?

- а) Да, доволно сум информиран
- б) Делумно сум информиран
- в) Не сум информиран

6) Дали сметате дека дополнителна едукација би ви помогнала во работата со деца со попреченост?

- а) Да
- б) Не

7) Дали би сакале да добиете дополнителна едукација за работа со деца со попреченост?

- а) Да
- б) Би било добро, но сметам дека нема да ми биде потребна
- в) Не

8) Дали во рамките на Универзитетските спортски игри на УКИМ има потреба да се воведат спортови за студенти со попреченост?

- а) Има потреба од тоа
- б) Нема потреба од тоа
- в) Немам одговор

9) Според вас како спортски работник кои се потешкотиите да се занимаваат со спорт и физичка активност децата со попреченост?

- а) Лоша финансиска ситуација
- б) Страв од повреди
- в) Нестручен кадар за работа со лица со попреченост
- г) Немање услови за работа (спортски сали и спорски терени)
- д) Други причини

10) Дали сметате дека е потребно да се воведат спортови за студенти со попреченост рамките на Универзитетските спортски игри на УКИМ?

- а) Има потреба од тоа
- б) Нема потреба од тоа
- в) Немам одговор

11) Дали треба да се воведи посебна наставна програма за спорт и физичко образование за студентите со попреченост при УКИМ?

- а) Нема потреба од посебна наставна програма
- б) Има потреба од посебна наставна програма за спорт и физичко образование, за студенти со попреченост
- в) Немам одговор

Прашалник бр 2. Прашалникот е наменет за наставници по физичко образование и спортски работници кои работат со деца со ПОП и се спроведува како дел од изработка на магистерска работа „ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАНИЕ НА ДЕЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ И НИВНО УЧЕСТВО ВО СПОРТОТ И СПОРТСКИ АКТИВНОСТИ ВО УЛИЧИШТЕ“ од страна на Магдалена Лекоска, магистер на Институт за специјална едукација и рехабилитација при Филозофски факултет во Скопје. Прашалникот е анонимен и е изработен преку [google.docs](https://docs.google.com)

1) Спортските активности ја подобруваат адаптацијата, социјална интеракција и креација на децата

- а) често
- б) понекогаш
- в) секогаш

г) ретко

2) Применува индивидуален пристап со деца со попреченост.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

3) Применувам интеркативна настава/ комуникација со цел повратна информација и нивно разбирање.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

4) Поттикнувам работа со деца во мали групи или во пар, потоа сите заедно за поттикнување на чувство на припадност и намалување на стигматизација.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

5) Се фокусирам на забавниот дел во текот на часот затоа што позитивните искуства ќе ги мотивираат децата да останат активни и да се занимаваат со спорт.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

6) Опфаќам неопходни мерки за безбедност со цел децата да се сигурни во текот на спортските активности.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

7) Ги вклучувам родителите во спортски активности со цел поддршка на своето дете во спортски активности и увид за исполнување на сите неопходни услови.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

8) Соработувам со заедницата, училишта и организации кои се специјализирани за работа со деца со ПОП и може да обезбедат вредни ресурси и насоки.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

9) Вметнувам адаптивни спортски програми специјално дизајнирани за деца со посебни потреби.

а) често

б) понекогаш

в) секогаш

г) ретко

10) Спортот може да обезбеди физички, емоционални и социјални придобивки на типични и атипични деца.

а) се согласувам

б) не се согласувам

в) можеби

г) немам одговор

11) Спортот може да обезбеди долгорочни придобивки за деца со посебни потреби, моторни вештини, зголемена самодоверба, како и социјална интеркација

а) се согласувам

б) не се согласувам

в) можеби

г) немам одговор

12) Трпелив/а сум, флексибилен/а и вистински сум посветен/а за да му се обезбеди на секое дете со ПОП позитивно и исполнувачко искуство во спортот и спортските активности.

а) точно

б) не е точно

в) немам одговор

13) Спортските активности превенираат деформитети и одржување на постоечките способности за движење, рекулпација на капацитетот за движење и компензирање на ограничениот ранг на движење, сила и издржливост.

а) се согласувам

б) не се согласувам

в) можеби

г) немам одговор

14) Спортот ги редуцира ограничувањата односно има за цел стимулативна средина, одржување на максимално физичко функционирање и развој на способности за лична грижа.

а) се согласувам

б) не се согласувам

в) можеби

г) немам одговор